

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒
प्राचीं॑ दे॒वा दक्षि॑णा पि॒तरः प्र॒तीचीं॑म्मनु॒ष्या उदी॑ची॑
रु॒द्रा यत्प्राची॑नव॑शं करोति दे॒वलोक॑मे॒व तद्य॑जमान॒
उ॒पाव॑र्तते परि॑ श्रयत्यन्त॒र्हितो॑ हि दे॒वलोक॑ो म॒नुष्यलो॑का॒
न्नास्मा॑ल्लो॒कात्स्वे॑तव्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि तद्वे॒द यद्य॑मुष्मि॒ल्लोके॑
ऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒क्ष्वती॑का॒शान्क॑रोति॥१॥

उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभिजित्यै केशश्म॒श्रु व॑पते न॒खानि॒ नि
कृ॑न्तते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत्के॑शश्म॒श्रु मृ॒तामे॒व
त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पैत्यङ्गि॒रसः॑
सु॒वर्गं॑ लो॒कं यन्तो॑ऽप्सु दी॒क्षात॑पसी॒ प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति
सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॑पसी॒ अव॑ रुन्दे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते
ताम्प्रा॑वे॒शयन्ती॑र्थे स्ना॑ति॥२॥

ती॒र्थमे॒व सं॑मा॒नानां॑ भवत्य॒पोऽऽ॒ज्ञात्यन्तर॑त ए॒व मे॒ध्यो
भवति॑ वास॑सा दीक्षयति सौ॒म्यं वै क्षौ॑मं दे॒वता॑या सोम॑मेष
दे॒वता॑मु॒पैति॑ यो दीक्ष॑ते सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवं॑ मे पा॒हीत्या॑ह
स्वामे॒व दे॒वता॑मु॒पैत्यथो॑ आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्तेऽग्नेस्तू॒षाधा॑नं
वा॒योर्वा॑त॒पान॑म्पितृ॒णान्नी॒विरोष॑धीनाम्प्रघा॒तः॥ ३ ॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प्राची॒नता॒नो वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॒मोतु॑र्नक्ष॒त्राणाम॑तीक
ए॒तत्सर्व॑दे॒वत्यं॑ यद्वा॒सो यद्वा॑स॑सा दीक्षय॑ति सर्वा॑भिरे॒वैनं॑
दे॒वता॑भिर्दीक्षयति ब॒हिःप्रा॑णो वै म॑नुष्य॑स्तस्याश॑नं
प्रा॒णोऽऽ॒ज्ञाति॑ सप्रा॑ण ए॒व दी॑क्षत आ॒शितो॑ भवति
यावा॑ने॒वास्यं॑ प्रा॒णस्तेन॑ सह मे॒धमु॒पैति॑ घृ॒तं दे॒वाना॒म्मस्तु॑
पितृ॒णान्निष्प॑क्क॒म्मनु॒ष्याणा॑न्तद्वै॥ ४ ॥

ए॒तत्सर्व॑दे॒वत्यं॑ यन्न॑व॒नीतं॑ यन्न॑व॒नीते॒नाभ्यु॑ङ्क्ते सर्वा॑
ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति प्रच्यु॑तो वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒कादग॑तो
दे॒वलो॒कं यो दी॑क्षितोऽन्त॑रे॒व न॑व॒नीत॑न्तस्मा॒न्नव॑नीते॒नाभ्यु॑ङ्क्ते-
ऽनु॒लो॒मं यजु॑षा व्यावृ॑त्या इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्तस्य॑ क॒नीनि॑का
परा॑प॒त॒त्तदा॑ञ्जनम॒भवद्य॑दाङ्क्ते चक्षु॑रे॒व भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒ङ्क्ते
दक्षि॑ण॒म्पूर्व॑माङ्क्ते॥ ५ ॥

स॒व्य॑ हि पूर्व॑मनु॒ष्या आ॒ञ्जते॒ न नि धा॑वते नी॒व हि
मनु॒ष्या धा॑वन्ते पञ्च॒ कृत्व॒ आङ्गे पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ
य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्दे परि॑मित॒माङ्गेऽप॑रि॒मित॑ ॥ हि मनु॒ष्या
आ॒ञ्जते॒ सत॑ल॒याङ्गेऽप॑तूल॒या हि मनु॒ष्या आ॒ञ्जते॒ व्यावृ॑त्त्यै
यदप॑तूल॒याञ्जीत॑ वज्रं इ॒व स्या॒त्सत॑ल॒याङ्गे मि॒त्रत्वा॑य ॥ ६ ॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्य॑म्रियत तासां
यन्मे॑ध्यं य॒ज्ञिय॑ ॥ सदे॑वमासीत्तदपोद॑क्राम॒त्ते द॒र्भा
अ॑भवन् यद॑र्भपु॒ञ्जीलैः प॒वय॑ति या ए॒व मे॒ध्या
य॒ज्ञियाः सदे॑वा आप॒स्ताभि॑रे॒वैन॑म्पवयति द्वाभ्यां
पव॑यत्यहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑म्पवयति त्रि॒भिः प॑वयति त्रयं
इ॒मे लो॒का ए॒भिरे॒वैन॑ लो॒कैः प॑वयति प॒ञ्चभिः॑ ॥ ७ ॥

प॒वय॑ति पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञायै॒वैन॑म्पवयति
ष॒ङ्क्तिः प॑वयति षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑म्पवयति स॒प्तभिः
पव॑यति स॒प्त छ॒न्दाँसि॑ छ॒न्दोभि॑रे॒वैन॑म्पवयति न॒वभिः
पव॑यति न॒व वै पु॑रुषे प्रा॒णाः सप्रा॑णमे॒वैन॑म्पव॒
य॒त्येक॑विंशत्या पव॑यति दश॒ हस्त्या॑ अ॒ङ्गुल॑यो दश॒
प॒द्या आ॒त्मैक॑विं॒शो यावा॑ने॒व पु॑रुष॒स्तमप॑रि॒वर्गम्॑ ॥ ८ ॥

पुन॒र्यति॑ चि॒त्पति॑स्त्वा पुन॒रत्वित्या॑ह मनो॒ वै
 चि॒त्पति॑र्मन॒सैवैन॑म्पवयति वा॒क्पति॑स्त्वा पुन॒रत्वित्या॑ह
 वा॒चैवैन॑म्पवयति दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता पुन॒रत्वित्या॑ह सवि॒तृप्र॑सूत
 ए॒वैन॑म्पवयति॒ तस्य॑ ते पवि॒त्रप॑ते प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ कम्पुने
 तच्छ॑केय॒मित्या॑हाशिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते ॥ ९ ॥

अ॒तीका॒शान्क॑रोत्य॒वैश॑यन्ती॒र्थे स्ना॑ति प्र॒घातो॑ म॒नुष्या॑णा॒न्तद्वा आ॑ङ्गे मि॒त्रत्वाय॑
 प॒ञ्चभि॑रप॒रिर्वर्ग॑म॒ष्टाच॑त्वारि॒शच्च॑ ॥ [१]

याव॑न्तो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञाया॑पुन॒त॒ त ए॒वाभ॑वन् य ए॒वं वि॒द्वान्
 य॒ज्ञाय॑ पुनी॒ते भव॑त्ये॒व ब॒हिः प॑वयित्वान्तः प्र पा॑दयति
 मनु॑ष्यलो॒क ए॒वैन॑म्पवयित्वा पू॒तन्दे॑वलो॒कम्प्र॑ ण॒यत्य॑दी॒क्षित॑
 ए॒कया॑हुत्येत्या॒हुः स्रु॒वेण॒ चत॑स्रो जुहोति दीक्षित॒त्वाय॑ स्रु॒चा
 प॑ञ्च॒मीं पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः॑ पाङ्क्तौ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्ध्र आ॑कू॒त्यै
 प्र॒युजे॑ऽग्नये॑ ॥ १० ॥

स्वाहे॑त्या॒हाकू॑त्या॒ हि पुरु॑षो य॒ज्ञम॒भि प्र॑यु॒ङ्क्ते य॒ज्ञेये॑ति
 मे॒धायै॑ मन॒सेऽग्नये॑ स्वाहे॑त्या॒ह मे॒धया॑ हि मन॒सा पुरु॑षो
 य॒ज्ञम॒भिगच्छ॑ति॒ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णेऽग्नये॑ स्वाहे॑त्या॒ह वा॒ग्वै
 सर॑स्वती पृथि॒वी पू॒षा वा॒चैव॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञम्प्र॑ यु॒ङ्क्त॑ आपो॑

देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहु या वै वर्ष्यास्ताः॥११॥

आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विव्या
आपोऽशान्ता इमल्लोकमा गच्छेयुरापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव
इत्याहास्मा एवैनो लोकाय शमयति तस्माच्छान्ता
इमल्लोकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याहु द्यावापृथिव्योर्हि
यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो बृहस्पतिर्नो हविषा
वृधातु॥१२॥

इत्याहु ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव
रुन्दे यद्व्याद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वधात्वित्याहु
यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत
सोऽस्मात्सृष्टः पराङ्मस प्र यजुरह्वीनात्प्र साम्
तमृगुदयच्छद्यदृगुदयच्छत्तदौद्ब्रह्मणस्यौद्ब्रह्मणत्वमृचा॥१३॥

जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छदित्याहुस्तस्मा
जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै द्वादश वात्सबन्धान्युदयच्छन्नित्याहुस्तस्मा
दीक्षयन्ति सा वा एषर्गनुष्टुग्वागनुष्टुग्यदेतयर्चा दीक्षयति
वाचैवैनं सर्वया दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्याहु

सावित्र्येतेन॒ मर्तो॑ वृणीत॒ सख्यम्॥१४॥

इत्या॑ह॒ पितृदे॒वत्यै॑तेन॒ विश्वे॑ रा॒य इ॑षु॒ध्यसी॑त्या॑ह
वैश्वदे॒व्येतेन॑ द्यु॒म्रं वृ॑णीत॒ पुष्य॑स॒ इत्या॑ह पौ॒ष्ण्येतेन॒ सा
वा ए॒षर्ष॑स्सर्वदे॒वत्या॑ यदेतय॒र्चा दी॒क्षय॑ति॒ सर्वा॑भिरे॒वैनं॑
दे॒वता॑भिर्दीक्षयति॒ सप्ताक्ष॑रम्प्रथ॒मम्प॒दम॒ष्टाक्ष॑राणि॒ त्रीणि॑
या॒नि त्री॑णि॒ तान्य॒ष्टावुप॑ यन्ति॒ यानि॑ च॒त्वारि॒ तान्य॒ष्टौ
यद॒ष्टाक्ष॑रा॒ तेन॑॥१५॥

गा॒य॒त्री यदे॒काद॑शाक्षरा॒ तेन॑ त्रि॒ष्टु॒ग्यद्वा॑द॒शाक्ष॑रा॒ तेन॑
जग॑ती॒ सा वा ए॒षर्ष॑स्सर्वा॒णि छ॒न्दा॑ंसि॒ यदेत॑य॒र्चा दी॒क्षय॑ति॒
सर्वे॑भिरे॒वैनं॑ छ॒न्दो॑भिर्दीक्षयति॒ सप्ताक्ष॑रम्प्रथ॒मम्प॒दं
स॒प्तप॑दा॒ शक्वे॑री॒ प॒शवः॒ शक्वे॑री॒ प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्ध
ए॒कस्मा॑द॒क्षरा॑दना॒मप्र॑थ॒मम्प॒दन्त॑स्मा॒द्यद्वा॒चोऽना॑म॒न्तन्म॑नु॒ष्या
उप॑ जी॒वन्ति॒ पूर्ण॑या॒ जुहो॑ति॒ पूर्ण॑ इ॒व हि॒ प्र॒जाप॑तिः
प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॒ न्यून॑या॒ जुहो॑ति॒ न्यूना॑द्धि॒ प्र॒जाप॑तिः॒ प्र॒जा
असृ॑जत॒ प्र॒जाना॑ं सृ॒ष्ट्यै॑॥१६॥

अग्नये॒ ता वृ॑धात्वृ॒चा स॒ख्यन्तेन॑ जुहोति॒ पञ्च॑दश॒ च॥ [२]

ऋ॒ग्व॒सामे॒ वै दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञाया॑तिष्ठ॒माने॒ कृ॒ष्णो

रूपं कृत्वापक्रम्यातिष्ठतान्तैऽमन्यन्त यं वा इमे
 उपावथ्स्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपांमन्नयन्त ते
 अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपावर्तेतामेष वा ऋचो
 वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष साम्नो यत्कृष्णमृक्सामयोः
 शिल्पे स्थ इत्याहर्क्सामे एवाव रुन्ध एषः॥१७॥

वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया
 यत्कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुद्धे कृष्णाजिनेन
 दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं
 दीक्षयतीमाधियः शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्गर्भो
 वा एष यद्वीक्षित उल्बं वासः प्रोर्णुते तस्मात्॥१८॥

गर्भाः प्रावृता जायन्ते न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत
 यत्पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत गर्भाः प्रजानां परापातुकाः
 स्युः क्रीते सोमेऽपोर्णुते जायत एव तदथो यथा
 वसीयाः सम्प्रत्यपोर्णुते तादृगेव तदङ्गिरसः सुवर्गं लोकं
 यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत ते शरा अभवन्नूगैर्वै
 शरा यच्छरमयी॥१९॥

मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुद्धे मध्यतः सन्नह्यति मध्यत

ए॒वास्मा॒ ऊ॒र्जं दधा॑ति॒ तस्मा॑न्मध्य॒त ऊ॒र्जा भु॑ञ्जत ऊ॒र्ध्वं
वै पु॒रुष॑स्य॒ नाभ्यै॒ मे॒ध्यम॑वा॒चीन॑म॒मे॒ध्यं यन्म॑ध्य॒तः सं॒नह्य॑ति॒
मे॒ध्यं चै॒वास्या॑मे॒ध्यं च॒ व्याव॑र्तय॒तीन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॑म्प्रा॒हर॑त्स
त्रे॒धा व्य॑भव॒त्स्फ्य॑स्तृती॒यं रथ॑स्तृती॒यं यूप॑स्तृती॒यम्॥ २० ॥

येऽन्तःश॒रा अशी॑र्यन्त॒ ते श॒रा अ॑भवन्तच्छ॒राणां॑ र॒शस्त्वं
वज्रो॒ वै श॒राः क्षु॒त्खलु॒ वै म॑नुष्य॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो॒ यच्छ॑र॒मयी॒
मेख॑ला॒ भव॑ति॒ वज्रे॑णै॒व सा॒क्षात्क्षु॑ध्र॒म्भ्रातृ॑व्य॒म्मध्य॑तोऽप॒
हते॒ त्रिवृ॑द्भवति॒ त्रिवृ॑द्वै प्रा॒णस्त्रि॑वृ॒तमे॒व प्रा॒णम्म॑ध्य॒तो
यज॑माने दधाति॒ पृथ्वी॑ भ॒वति॒ रञ्ज॑ना॒व्याँवृ॑त्त्यै॒ मेख॑लया॒
यज॑मान॒न्दीक्ष॑यति॒ योक्त्रे॑ण॒ पत्नी॑म्मि॒थुन॑त्वाय॥ २१ ॥

य॒ज्ञो दक्षि॑णाम॒भ्यध्या॑य॒त्तां स॑म॒भव॑त्तदिन्द्रोऽचा॒य॒त्सोऽ-
ऽम॑न्य॒त यो वा इ॒तो ज॑निष्य॒ते स इ॒दम्भ॑विष्य॒तीति॒
ताम्प्रा॑वि॒शत्त॑स्या॒ इन्द्र॑ ए॒वाजा॑य॒त सोऽम॑न्य॒त यो वै
मदि॒तोऽप॑रो ज॒निष्य॑ते॒ स इ॒दम्भ॑विष्य॒तीति॒ तस्या॑ अनु॒मृश्य॒
योनि॑माच्छि॒न॒त्सा स॒त॒व॒शाभ॑व॒त्तत्सू॑त॒व॒शाये॒ जन्म॑॥ २२ ॥

तां ह॒स्ते न्य॑वेष्टय॒त ताम्मु॑गेषु॒ न्य॑दधा॒त्सा
कृ॑ष्णविषा॒णाभ॑व॒दिन्द्र॑स्य॒ योनि॑रसि॒ मा मां हि॑ सी॒रिति॑

कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञं करोति
 सयोनिन्दक्षिणा५ सयोनिमिन्द्र५ सयोनित्वाय कृष्यै त्वा
 सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते
 सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं
 गृह्णन्ति यद्धस्तेन॥ २३॥

कण्डूयेत पामनम्भावुकाः प्रजाः स्युर्यथ्स्मर्येत
 नग्नम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृह्य स्मयते
 प्रजानां गोपीथाय न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामव
 चृतेद्यत्पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः
 प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु दक्षिणासु चात्वाले
 कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं
 योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य
 सयोनित्वाय॥ २४॥

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयम्मिथुनत्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥—[३]

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविश
 वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां
 यद्दीक्षितदण्डम्प्रयच्छति वाचमेवाव रुद्ध औदुम्बरो

भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्दे मुखेन सम्मितो
भवति मुखत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा
भुञ्जते॥२५॥

क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डम्प्र यच्छति मैत्रावरुणो
हि पुरस्तादृत्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने
प्रतिं षापयन्ति स्वाहा यज्ञम्मनसेत्याह मनसा हि
पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह
द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि
यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्याहायम्॥२६॥

वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते मुष्टी
करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदीक्षिष्टायम्ब्राह्मण
इति त्रिरुपांश्वाह देवेभ्य एवैनम्प्राह त्रिरुच्चैरुभयेभ्य एवेनं
देवमनुष्येभ्यः प्राह न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत्पुरा
नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्द्यात्॥२७॥

उदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति
यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि
विसृजेद्वैष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः

सं तनोति दैवीन्धियम्मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति
सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव रुन्दे॥२८॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न
होतव्या(३)मिति हविर्वै दीक्षितो यज्जुहुयाद्यजमानस्यावदाय
जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता
मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव
परोक्ष जुहोति तन्नेव हुतं नेवाहुतः स्वपन्तं वै दीक्षितः
रक्षांसि जिघांसन्त्यग्निः॥२९॥

खलु वै रक्षोहाग्रे त्वं सु जागृहि वयं
सु मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति
रक्षंसामपहत्या अब्रत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः
स्वपिति त्वमग्रे व्रतपा असीत्याहाग्निर्यै देवानां व्रतपतिः स
एवैनं व्रतमालम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह देवः॥३०॥

ह्येष सन्मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहैतः हि यज्ञेष्वीड्यतेऽप
वै दीक्षिताथ्सुषुपुष इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि
मामाववृत्रन्नित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्न

ब्रूयाद्यावन्त एव पशून्भि दीक्षेत् तावन्तोऽस्य पशवः स्युः
रास्वेयत्॥ ३१॥

सोमा भूयो भूरेत्याहापरिमितानेव पशून्व रुद्धे चन्द्रमसि
मम् भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवे
त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं
दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चेत् यदेवमेता अनुदिशति
यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न देवताभ्य आ॥ ३२॥

वृश्च्यते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियं
सदेवं तद्वो मावं क्रमिषमिति वावैतदाहाच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या
अनुं गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वात्येति॥ ३३॥

भुञ्जतेऽयच्छिन्द्याद्रुन्धेऽग्निराह देव इयं देवताभ्य आ त्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन्तेऽं
न्योन्यमुपाधावन्त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्यां
समंघ्रियन्त त्वया प्र जानामेति साब्रवीद्वरं वृणौ मत्प्रायणा
एव वो यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो
यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो
दिशाम्प्रज्ञात्यै॥ ३४॥

अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे
 पथ्याः स्वस्तिमयजन्प्राचीमेव तथा दिशम्प्राजानन्नग्निना
 दक्षिणा सोमेन प्रतीचीः सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वाम्पथ्याः
 स्वस्तिं यजति प्राचीमेव तथा दिशम्प्र जानाति पथ्याः
 स्वस्तिमिष्ट्वाग्नीषोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य
 यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानु पश्यति॥३५॥

अग्नीषोमाविष्ट्वा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानु
 पश्यति सवितारमिष्ट्वादिति यजतीयं वा अदितिरस्यामेव
 प्रतिष्ठायानु पश्यत्यदितिमिष्ट्वा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै
 देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानम्मनुष्यविशमनु
 कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह विशां क्लृप्त्यै ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति प्रयाजवदननूयाजम्प्रायणीयं कार्यमनूयाजवत्॥३६॥

अप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः
 सैव सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत्तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः
 प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजान-
 खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति
 यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु॥३७॥

परां भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत्प्रायणीयं कार्यम्प्रयाजवदन्
 नात्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः
 प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा
 यज्ञस्य सन्ततिर्याः प्रायणीयस्य याज्या यत्ता उदयनीयस्य
 याज्याः कुर्यात्पराङ्मुं लोकमा रोहेत्प्रमायुकः स्याद्वाः
 प्रायणीयस्य पुरोनुवाक्यास्ता उदयनीयस्य याज्याः
 करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति॥ ३८॥

प्रज्ञात्यै पश्यत्यनूयाजवद्यजमानोऽनुं पुरोनुवाक्यास्ता अष्टौ च॥—————[५]

कद्रूश्च वै सुप॒र्णी चा॑त्मरूपयोरस्पर्धेता॒५ सा क॒द्रूः
 सु॒प॒र्णीम॑जय॒त्साब्र॑वीत्तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑स्तमा ह॒र
 तेना॒त्मानं॑ निष्क्री॒णीष्वेती॒यं वै क॒द्रूर॑सौ सु॒प॒र्णी छ॒न्दा॑सि
 सौप॒र्ण्याः साब्र॑वीदस्मै वै पि॒तरौ पु॒त्रान्बि॑भृतस्तृतीयस्यामि॒तो
 दि॒वि सोम॑स्तमा ह॒र तेना॒त्मानं॑ निष्क्री॒णीष्व॥ ३९॥

इति॑ मा क॒द्रूर॑वोचदिति॒ जग॑त्युद॒पत॑च्चतु॒र्दशा॑क्षरा
 स॒ती साप्रा॑प्य न्य॒वर्त॑त तस्यै॒ द्वे अ॒क्षरे॑ अमीयेता॒५ सा
 प॒शुभि॑श्च दी॒क्षया॒ चाग॑च्छत्तस्मा॒ञ्जग॑ती छ॒न्द॑साम्पश॒व्य॑तमा
 तस्मा॑त्पशुमन्तं दी॒क्षोपं॑ नमति त्रि॒ष्टुगु॑द॒पत॑त्रयो॒दशा॑क्षरा

स॒ती सा॒प्रा॑प्य॒ न्य॑वर्तत॒ तस्यै॒ द्वे अ॒क्षरे॑ अमीयेता॒ ५ सा
दक्षि॑णाभिश्च॥ ४०॥

तप॑सा चागच्छ॒त्तस्मा॑न्निष्ठ॒भौ लो॒के मा॒ध्यंदि॑ने स॒र्वने॒
दक्षि॑णा नीयन्त ए॒तत्खलु॒ वाव॒ तप॒ इत्या॑हुर्यः स्वं ददा॒तीति॑
गाय॒त्र्युद॑प॒तच्च॑तुरक्षरा स॒त्यंजया॒ ज्योति॑षा तम॑स्या
अ॒जाभ्य॑रुद्ध तद॒जाया॑ अ॒ज॒त्वः॑ सा सोमं॒ चाह॑रच्च॒त्वारि॑
चा॒क्षरा॑णि साष्टाक्ष॑रा स॒मप॑द्यत ब्रह्म॒वादि॑नो वदन्ति॥ ४१॥

कस्मा॑त्स॒त्याद्वा॑य॒त्री कनि॑ष्ठा छन्द॑साः स॒ती य॑ज्ञ॒मुखं
परी॑यायेति॒ यदे॒वादः॒ सोम॑माह॑र॒त्तस्मा॑द्य॒ज्ञ॒मुखं॒ पर्यै॑त्
तस्मा॑त्तेज॒स्विनी॑त॒मा प॒द्भ्यां द्वे स॒र्वने॒ स॒मगृ॑ह्णान्मु॒खेनै॒कं
यन्मु॒खेन॑ स॒मगृ॑ह्णा॒त्तद॑ध॒यत्त॑स्मा॒द्वे स॒र्वने॒ शुक्र॑वती प्रातःस॒र्वनं॑
च मा॒ध्यंदि॑नं च तस्मा॑त्तृतीयस॒र्वनं॑ ऋ॒जीष॒मभि॑ षुण्वन्ति
धी॒तमि॑व॒ हि मन्य॑न्ते॥ ४२॥

आ॒शि॒र॒मव॑ नयति सशु॒क्र॒त्वाया॑थो स॒म्भ॑रत्ये॒वैन॒त्तः॑
सोम॑मा॒ह्रिय॑माणं गन्ध॒र्वो वि॒श्वाव॑सुः पर्य॑मुष्णा॒त्स तिस्रो॑
रात्रीः॒ परि॑मुषितोऽवस॒त्तस्मा॑त्तिस्रो रात्रीः॒ क्रीतः॑ सोमो॑ वसति॒
ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्स्त्रीका॑मा॒ वै गन्ध॑र्वाः स्त्रिया॒ निष्क्री॑णामेति॒ ते

वाच॑ः स्त्रिय॑मेक॑हायनीं कृ॒त्वा तया॑ निर॑क्रीण॒न्त्सा रोहि॑द्रूपं
कृ॒त्वा गन्ध॑र्वेभ्यः॥ ४३॥

अ॒प॒क्र॒म्याति॑ष्ठ॒त्तद्रो॑हितो जन्म॒ ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नप॑
युष्म॑द॒क्र॒मी॒न्नास्मानु॑पाव॑र्तते वि ह॒याम॑हा इति॒ ब्रह्म॑ गन्ध॒र्वा
अव॑द॒न्नगा॑यं दे॒वाः सा दे॒वान्गा॑य॒त उ॒पाव॑र्त॒त तस्मा॑द्गाय॒न्तः
स्त्रियः॑ काम॒यन्ते॒ कामु॑का ए॒नः स्त्रियो॑ भव॒न्ति य ए॒वं
वेदा॑थो य ए॒वं वि॒द्वानपि॑ ज॒न्येषु॑ भव॑ति तेभ्य॑ ए॒व द॑दत्यु॒त
यद्व॑हु॒तयाः॥ ४४॥

भव॑न्त्येक॑हाय॒न्या क्री॑णाति वा॒चैवैन॑ः सर्व॑या क्रीणाति॒
तस्मा॑देक॑हाय॒ना मनु॑ष्या॑ वाच॑ वद॒न्त्यकू॑ट॒याऽकर्ण॑याऽ
का॑ण॒याऽक्षो॑ण॒याऽसप्त॑शफ॒या क्री॑णाति॒ सर्व॑यै॒वैनं॑ क्रीणाति॒
यच्चे॒तया॑ क्रीणी॒याद्दुश्च॑र्मा॒ यज॑मानः स्या॒द्यत्कृ॑ष्ण॒यानु॑स्तर॑णी
स्या॒त्प्रमा॑यु॒को यज॑मानः स्या॒द्यद्वि॑रू॒पया॑ वा॒त्रघ्नी॑
स्या॒त्स वा॒न्यं जि॑नीया॒त्तं वा॒न्यो जि॑नीयाद॒रुण॑या॑
पि॒ङ्गाक्ष्या॑ क्री॑णात्ये॒तद्वै सोम॑स्य रू॒पः स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या
क्री॑णाति॥ ४५॥

निष्क्री॑णीष्व॒ दक्षि॑णाभिश्च वदन्ति॒ मन्य॑न्ते गन्ध॒र्वेभ्यो॑ बहु॒तयाः॑ पि॒ङ्गाक्ष्या॑ दशं च॥-[६]

तद्धिरण्यमभवत्तस्मादद्ध्यो हिरण्यम्पुनन्ति ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति कस्मात्सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽ-
 स्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति
 तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्र वीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा
 अग्नेः प्रियं धाम् यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं ते शुक्र तनूरिदं
 वर्च इत्याह सतेजसमेवैनं सतनुम्॥४६॥

करोत्यथो सम्भरत्येवैनं यदबद्धमवदध्याद्गर्भाः प्रजानां
 परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टर्क्यम्बध्नाति
 प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी जूरसीत्याह
 यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा
 हि वाग्धृता जुष्टा विष्णाव इत्याह॥४७॥

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनां जुष्टां करोति तस्यांस्ते
 सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुन्दे
 काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्त्येष
 खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्रेष्व सूर्यस्य च सूर्यस्य
 चक्षुरारुहमग्रेरक्षणः कनीनिकामित्याह य एवारक्षोहतः
 पन्थास्तं समारोहति॥४८॥

वाग्वा ए॒षा य॒त्सोम॒क्रय॑णी॒ चिद॑सि म॒नासी॑त्याह
 शास्त्रे॒वैन॑मे॒तत्तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते चिद॒सीत्या॑ह
 यद्धि म॒नसा॑ चे॒तय॑न्ते॒ तद्वा॒चा वद॑ति म॒नासी॑त्याह यद्धि
 म॒नसा॑भि॒गच्छ॑ति॒ तत्क॒रोति॒ धीर॒सीत्या॑ह यद्धि म॒नसा॑
 ध्या॒यति॒ तद्वा॒चा॥४९॥

वद॑ति दक्षि॑णासीत्याह दक्षि॑णा ह्य॑षा य॒ज्ञिया॒सीत्या॑ह
 य॒ज्ञिया॑मे॒वैन॑ करोति क्ष॒त्रिया॒सीत्या॑ह क्ष॒त्रिया॒ ह्येषा॑दितिरस्युभ॒य
 यदे॒वादित्यः॑ प्रा॒यणी॑यो य॒ज्ञाना॑मादित्य उ॒दय॑नीयस्तस्मा॑दे॒वमा॑ह
 यद॒बद्धा॑ स्यादय॑ता स्या॒द्यत्प॑दि॒बद्धा॑नु॒स्तर॑णी स्यात्प्र॒मायु॑को
 यज॑मानः स्यात्॥५०॥

यत्कर्ण॑गृही॒ता वा॒र्त्रघ्नी॑ स्या॒त्स वा॒न्यं जि॑नीयात्तं
 वा॒न्यो जि॑नीयान्मि॒त्रस्त्वा॑ प॒दि ब॑ध्ना॒त्वित्या॑ह मि॒त्रो
 वै शि॒वो दे॒वाना॑न्तेनै॒वैन॑ प॒दि ब॑ध्नाति पू॒षाध्व॑नः
 पा॒त्वित्या॑हेयं वै पू॒षेमा॑मे॒वास्या॑ अधि॒पाम॑कः॒ सम॑ष्ट्या
 इन्द्रा॒याध्य॑क्षा॒येत्या॒हेन्द्र॑मे॒वास्या॑ अ॒ध्यक्षं॑ करोति॥५१॥

अनु॑ त्वा मा॒ता म॑न्यता॒मनु॑ पि॒तेत्या॒हानु॑मतयै॒वैन॑या
 क्री॑णाति॒ सा दे॒वि दे॒वम॑च्छेहीत्याह दे॒वी ह्येषा॑ दे॒वः सोम॑

इन्द्राय॑ सोम॑मित्या॒हेन्द्राय॑ हि सोम॑ आ॒ह्रियते॑ यदे॒तद्यजुर्न॑
ब्रूयात्परा॑च्ये॒व सोम॑क्रय॑णीयाद्बु॒द्रस्त्वा॑ वर्तय॑त्वित्या॒ह रु॒द्रो वै
क्रूरः॥५२॥

दे॒वाना॑न्तमे॒वास्यै॑ प॒रस्ता॑द्दधा॒त्यावृ॑त्त्यै क्रूरमि॑व वा
ए॒तत्क॑रोति॒ यद्बु॑द्रस्य॑ की॒र्तय॑ति मि॒त्रस्य॑ प॒थेत्या॑ह शान्त्यै॑
वा॒चा वा ए॒ष वि क्री॑णीते॒ यः सोम॑क्रय॑ण्या स्व॒स्ति
सोम॑सखा पुन॒रेहि॑ सह॒ रय्ये॑त्या॒ह वा॒चैव वि॒क्रीय॑
पुन॑रा॒त्मन्वाच॑ ध॒त्तेऽनु॑पदासुकास्य॒ वाग्भ॑वति॒ य एवं
वेद॑॥५३॥

सत॑तं वि॒ष्णव॑ इत्या॒ह सु॒मारो॑हति॒ ध्याय॑ति॒ तद्वा॒चा यज॑मानः स्यात्क॑रोति॒ क्रूरो वेद॑॥[७]

षट्प॑दान्यनु॒ नि क्रा॑मति॒ षड॒हं वाङ्मा॑ति॒ वद॑त्यु॒त
सं॒वत्स॑रस्याय॑ने॒ याव॑त्ये॒व वाक्ता॑मव॒ रुन्धे॑ सप्त॒मे प॒दे
जु॑होति स॒प्तप॑दा श॒क्वरी॑ प॒शवः॑ श॒क्वरी॑ प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे॑ स॒प्त
ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒प्ता॒रण्याः॑ स॒प्त छ॒न्दाः॑स्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑
वस्व्य॑सि रु॒द्रासी॑त्या॒ह रू॒पमे॒वास्या॑ ए॒तन्म॑हि॒मानम्॥५४॥

व्याच॑ष्टे बृ॒हस्प॑तिस्त्वा सु॒म्ने र॑ण्व॒त्वित्या॑ह ब्र॒ह्म वै
दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्मणै॑वास्मै॒ प॒शून॑व॒ रुन्धे॑ रु॒द्रो वसु॑भि॒रा

चिकेत्वित्याहावृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजनं
इत्याह पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देवयजनमिडायाः पद
इत्याहेडाये ह्येतत्पदं यत्सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहा॥५॥

इत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत् तस्मादेवमाह
यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षाऽसि
यज्ञः हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति
नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षाऽसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे
वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाऽसि जिघाऽसन्ति परिलिखितः
रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्यै॥५६॥

इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं
द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
पदं यावत्मृतः सं वपति पशूनेवाव रुद्धेऽस्मे राय इति सं
वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः॥५७॥

पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
यजमान एव रयिन्दधाति तोते राय इति पत्न्या अर्धो
वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव

तत्त्वष्टीमती ते सपेयेत्याहु त्वष्टा वै पशूनामिधुनानां
 रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ
 धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिल्लोके
 पशुमान्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिल्लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप
 वपत्युभयोरेवैनल्लोकयोः पशुमन्तं करोति॥५८॥

महिमान् स्वाहापंहत्या अध्वर्युर्धीयते चतुर्विंशतिश्च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या
 (३) इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन्
 यदापन्नं ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्वसितं
 निष्विदति तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथाक्षन्नापन्नं
 विधावति तादृगेव तत्क्षोधुकोऽध्वर्युः स्यात्क्षोधुको यजमानः
 सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम्॥५९॥

यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी
 क्षोधुकोऽरुणो ह स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं
 तृतीयसवनमव रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव
 रुन्दे पशवो हि तृतीयं सवनं यङ्गामयेतापशुः
 स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा अपशव्यमपशुरेव

भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यात्॥६०॥

इति लोम॒तस्तस्य॑ मिमी॒तैतद्वै॑ प॒शूना॑ रू॒प रू॒पेणै॒वास्मै॑
प॒शून॑व रु॒द्धे प॒शुमा॑ने॒व भ॑वत्य॒पाम॑न्ते॒ क्री॑णाति॒ सर॑समे॒वैनं॑
क्री॒णात्य॒मात्यो॒ऽसी॒त्याहा॒मैवैनं॑ कुरुते शु॒क्रस्ते॒ ग्रह॑ इत्या॒ह
शु॒क्रो ह्य॑स्य॒ ग्रहो॒ऽन॒साच्छ॑ याति॒ महि॒मान॑मे॒वास्याच्छ॑
या॒त्यन॑सा॥६१॥

अच्छ॑ याति॒ तस्मा॑दनोवा॒ह्य रू॒पे जी॒वनं॒ यत्र॒ खलु॒ वा
ए॒त रू॒पे शी॒र्ष्णा हर॑न्ति॒ तस्मा॑च्छी॒र्षहा॒र्य गि॒रौ जी॒वनम॒भि
त्यं दे॒व रू॒पे सं॒वि॒तार॒मित्य॑ति॒च्छन्द॑स॒र्चा मि॒मी॒तेऽति॑च्छन्दा॒ वै
सर्वा॑णि॒ छन्दा॑रू॒पे सर्वे॑भिरे॒वैनं॑ छन्दा॑भिर्मिमी॒ते व॒र्ष्म
वा ए॒षा छन्दा॑सां॒ यदति॑च्छन्दा॒ यदति॑च्छन्द॒सर्चा॑ मिमी॒ते
व॒र्ष्मैवैनं॑ रू॒पे समा॒नानां॑ करो॒त्येक॑यैकयो॒त्सर्ग॑म्॥६२॥

मि॒मी॒तेऽया॑तया॒ग्नि॒याया॑तया॒ग्नि॒यैवैनं॑मिमी॒ते तस्मा॑न्ना॒नाना॑वी॒य
अ॒ङ्गुल॑योः सर्वा॑स्व॒ङ्गुष्ठ॑मु॒प नि गृ॑ह्णाति॒ तस्मा॑त्स॒माव॑द्दी॒र्यो-
ऽन्या॑भिरे॒ङ्गुलि॑भिस्तस्मा॒त्सर्वा॑ अनु॒ सं च॑रति॒ यत्स॒ह
सर्वा॑भिर्मिमी॒त स॒ंश्लि॑ष्टा अ॒ङ्गुल॑यो जायेर॒न्नेक॑यैकयो॒त्सर्ग॑म्मिमी॒त

तस्माद्विभक्ता जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा
पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे पञ्च कृत्वस्तूष्णीम्॥६३॥

दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव
रुन्दे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्दे यत्तूष्णीम्भविष्यद्यद्वै
तावानेव सोमः स्याद्यावन्तम्मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि
सदस्यानां प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति
वाससोप नह्यति सर्वदेवत्यं वै॥६४॥

वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः
प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय
त्वेत्यनु शृन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तं प्राणा
न जहति॥६५॥

इतरम्पशुमान्स्याद्यात्यनसोऽथसर्गन्तूष्णीं संवदेवत्यं वै त्रयस्त्रिंशच्च॥ [९]

यत्कलया ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतगोअर्घं
सोमं कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं
नावं तिरेद्भवा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्घमेव सोमं
करोति गोअर्घं यजमानं गोअर्घमध्वर्युन्न गोर्महिमानमव
तिरत्यजया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन

क्रीणाति सशुक्रमेव॥६६॥

ए॒नं क्री॒णाति॒ धे॒न्वा क्री॒णाति॒ साशि॑रमे॒वैनं॑ क्रीणात्यृष॒भेण॑
क्रीणाति॒ सेन्द्र॑मे॒वैनं॑ क्रीणात्यन॒डुहा॑ क्रीणाति॒ वह्नि॑र्वा
अ॒न॒ड्वान् वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रीणाति मिथु॒नाभ्यां॑
क्रीणाति मिथु॒नस्याव॑रु॒द्धौ वास॑सा क्रीणाति सर्वदे॒वत्यं॑ वै
वासः॒ सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः क्रीणाति॒ दश॒ सम्प॑द्यन्ते
दशाक्ष॑रा वि॒राडन्न॑ वि॒राड्विराजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रु॒द्धे॥६७॥

तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्ण॑ इत्या॒ह प॒शुभ्य॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नि
हु॑त आ॒त्मनोऽना॑व्रस्काय॒ गच्छ॑ति श्रिय॒म्प्र प॒शूना॑प्रोति॒ य ए॒वं
वेद॑ शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ क्रीणा॒मीत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतद्दे॒वा वै येन॑
हि॒र॒ण्येन॑ सोम॒मक्री॑णन्तद॒भीष॑हा पुन॒राद॑दत् को हि तेज॑सा
वि॒क्रेष्य॑त् इति॒ येन॑ हि॒र॒ण्येन॑॥६८॥

सोमं॑ क्रीणी॒यात्तद॑भीषहा पुन॒रा द॑दीत् तेजं॑ ए॒वात्म॑न्ध॒त्ते-
ऽस्मे ज्योतिः॑ सोमवि॒क्रयि॑णि॒ तम् इत्या॑ह ज्योति॑रे॒व
यज॑माने दधाति॒ तम॑सा सोमवि॒क्रयि॑णम॒र्पय॑ति॒ यदनु॑पग्रथ्य
ह॒न्याद॑न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑ सर्पाः॑ स्यु॒रिद॑म॒हः सर्पा॑णां
द॒न्द॒शूका॑नां ग्री॒वा उप॑ ग्र॒थ्नामी॑त्या॒हाद॑न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑

स॒र्पा भ॑वन्ति॒ तम॑सा सोमविक्र॒यिणं॑ विध्यति॒ स्वान॑॥६९॥

भ्राजेत्या॑हैते वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोम॑मरक्ष॒न्तेभ्योऽधि॑
सोम॑माह॑रन् यदेतेभ्यः॑ सोम॒क्रय॑णा॒न्नानु॑दिशेद॒क्रीतोऽस्य॑
सोमः॑ स्या॒न्नास्यै॑ते॒ऽमुष्मि॑ल्लो॒के सोमः॑ रक्षेयुर्यदेतेभ्यः॑
सोम॒क्रय॑णाननुदिशति॑ क्री॒तोऽस्य॑ सोमो॑ भवत्येते॑-
ऽस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोमः॑ रक्षन्ति॥७०॥

सशुक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वान् चतुश्चत्वारिंशच्च॥—————[१०]

वारु॑णो वै क्री॒तः सोम॑ उप॒नद्धो मि॒त्रो न॒ एहि॑ सुमि॒त्रधा॑
इत्या॑ह शान्त्या॒ इन्द्र॑स्योरुमा वि॒श दक्षि॑ण॒मित्या॑ह दे॒वा वै
यः॑ सोम॒मक्री॑ण॒न्तमिन्द्र॑स्योरौ दक्षि॑ण॒ आसा॑दयन्नेष खलु
वा ए॒तर्हीन्द्रो॑ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदायु॑षा स्वा॒युषे॑त्याह
दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्यो॑त्॥७१॥

तिष्ठ॑त्युर्वन्तरि॒क्षमन्वि॑हीत्या॑हान्तरि॒क्षदे॒वत्यो॑ ३ ह्ये॒तर्हि॑
सोमोऽदि॑त्याः॒ सदोऽस्य॑दि॒त्याः सद॑ आ सी॒देत्या॑ह
यथाय॒जुरे॒वैतद्वि॑ वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यति॒ यद्वा॑रुणः॑ सन्त॑ममै॒त्रं
क॒रोति॑ वारु॒ण्यर्चा॑ सा॒दयति॒ स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति॒
वास॑सा प॒र्यान॑ह्यति॒ सर्व॑दे॒वत्यं॑ वै वा॒सः सर्वा॑भिरेव॥७२॥

ए॒नं दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्धयत्यथो॒ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॒ वने॑षु
 व्य॑न्तरि॒क्षं तता॑नेत्या॒ह वने॑षु हि व्य॑न्तरि॒क्षं त॒तान्
 वाज॑म॒र्वथि॑स्वत्या॒ह वाज॑ः॒ ह्य॒र्वथ्सु॑ पयो॑ अ॒घ्निया॑स्वित्या॒ह
 पयो॑ ह्य॒घ्निया॑सु॒ ह्यथ्सु॑ क्रतु॒मित्या॑ह ह्यथ्सु॑ हि क्रतुं॒ वरु॑णो
 वि॒क्ष्वग्नि॑मित्या॒ह वरु॑णो हि वि॒क्ष्वग्नि॑न्दि॒वि सूर्य॑म्॥७३॥

इत्या॑ह दि॒वि हि सूर्य॑ः॒ सोम॑म॒द्रावि॑त्या॒ह ग्रावा॑णो वा
 अ॒द्रय॑स्तेषु वा ए॒ष सोमं॑ दधाति॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदु॑
 त्यं जा॒तवे॑दस॒मिति॑ सौ॒र्यर्चा॑ कृ॒ष्णाजि॑न्म॒प्रत्या॑न॒ह्यति॑
 रक्ष॑साम॒पह॑त्या॒ उ॒स्रावे॑तं धू॒रषा॑ह॒वित्या॑ह यथा॒यजु॑रे॒वैतत्प्र॑
 च्य॑वस्व भुव॒स्पत॑ इत्या॑ह भू॒ताना॑ः॒ हि॥७४॥

ए॒ष पति॑र्वि॒श्वान्य॑भि॒ धामा॑नीत्या॒ह विश्वा॑नि॒ ह्ये
 ३ षो॑ऽभि॒ धामा॑नि प्र॒च्यव॑ते॒ मा त्वा॑ परि॒परी
 वि॒ददि॑त्या॒ह यदे॒वादः॑ सोम॑मा॒ह्निय॑माणं गन्ध॒र्वो वि॒श्वाव॑सुः
 प॒र्यमु॑ष्णा॒त्तस्मा॑दे॒वमा॒हाप॑रि॒मोषा॑य॒ यज॑मानस्य स्व॒स्त्यय॑न्य॒सीत्
 यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै॒ वरु॑णो वा ए॒ष
 यज॑मानम॒भ्यैति॑ यत्॥७५॥

क्री॒तः सोम॑ उ॒प॒नद्धो॑ नमो॑ मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्य॒

चक्ष॑स॒ इत्या॑ह॒ शान्त्या॒ आ सोमं॑ वह॑न्त्य॒ग्निना॒
 प्रति॑ तिष्ठते॒ तौ सम्भ॑वन्तौ॒ यज॑मानम॒भि सम्भ॑वतः
 पुरा॑ खलु॒ वावैष॑ मेधा॒यात्मानं॑मा॒रभ्य॑ चरति॒ यो
 दी॑क्षितो॒ यद॑ग्री॒षोमी॑यम्प॒शुमाल॑भत॒ आत्म॑निष्क्रय॑ण
 ए॒वास्य॒ स तस्मा॑त्तस्य॒ नाश्य॑ पुरुष॑निष्क्रय॑ण इव॒
 ह्यथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्रीषो॑मा॒भ्यां वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑
 यद॑ग्री॒षोमी॑यम्प॒शुमाल॑भते॒ वार्त्र॑घ्न ए॒वास्य॒ स तस्मा॑द्वा॒शय॑
 वारु॑ण्यर्चा परि॑ चरति॒ स्वयै॑वैनं॒ देवत॑या॒ परि॑ चरति॥७६॥

अ॒न्वा॒रभ्यो॑ऽसर्वाभिरे॒व सूर्य॑ भू॒ताना॑ः॒ ह्येति॑ यदा॑हुः स॒प्तवि॑ंशतिश्च॥—[११]

यदु॒भौ दे॒वासुरा॑ मि॒थस्तेषा॑ सुव॒र्गं यद्वा अनी॑शानः पुरो॒ह॑विषि॒ तेभ्यः॑ सोत्तर॑वेदि॒र्बद्धं॑
 दे॒वस्याग्नि॑ः शिरो॒ वा एका॑दश॥—[१२] यदु॒भावि॑त्या॒ह दे॒वानां॑ य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ न रथा॑य
 यज॑मानाय॒ पर॑स्ता॒र्वाची॒त्रव॑पश्चा॒शत्॥५९॥ यदु॒भौ दु॒ह ए॒वैना॑म्॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदु॒भौ वि॒मुच्या॑तिथ्यं गृ॒ह्णीया॑द्य॒ज्ञं विच्छि॑न्त्याद्य॒दुभाव॑वि॒मुच्य॑ यथाना॑गतायातिथ्यं
 क्रि॒यते॑ ता॒दृगे॒व तद्वि॑मु॒क्तोऽन्यो॑ऽन॒ङ्गान्भ॑वत्यवि॒मुक्तोऽन्यो॑ऽथातिथ्यं गृ॒ह्णाति॑ य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै
 प॒ल्यन्वा॑रभते॒ पत्नी॑ हि पारी॑णह्य॒स्येशे॑ प॒त्नियै॑वानु॒मतं॑ निर्व॑पति॒ यद्वै पत्नी॑ य॒ज्ञस्यं॑ क॒रोति॑
 मिथु॑नं तदथो॒ प॒त्न्या ए॒व॥१॥

ए॒ष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै याव॑द्वि॒र्वै राजा॑नु॒चरै॑रा॒गच्छ॑ति॒ सर्वे॑भ्यो॒ वै तेभ्य॑

आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्यै॥२॥

एवैतेन करोत्यग्र्यै त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा॥३॥

अहरत्तस्माद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्तच्चोपरिष्टाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमेन सम्मितास्तेजस्त्रिवृत्तेज एव यज्ञस्य शीर्षन्दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्वै॥४॥

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन्दधाति प्रजापतेर्वा एतानि पक्ष्माणि यदश्ववाला ऐक्षवी तिरश्ची यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैक्षवी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्ते देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन्॥५॥

अकुर्वत तैर्वै ते रक्षास्यप्राप्त यत्कार्ष्ण्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै सस्पर्शयति रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यूर्ध्वे समिधावा दधात्युपरिष्टादेव रक्षास्यपहन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥६॥

अग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायातिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यदग्नावग्निमथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नय आतिथ्यं क्रियतेऽथो खल्वहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्वहिरासाद्याग्निमन्यति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयति॥७॥

पवित्रा एव जगत्या आ त्रिवृद्वै परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च॥ [१]

देवासुराः संयन्ता आसन्ते देवा मिथो विप्रिया आसन्तेऽ ३ न्योन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रेरिन्द्रो मरुद्विर्वरुण

आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वेदैवैस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदमभ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः
स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहे ताभ्यः स निरृच्छाद्यः॥८॥

नः प्रथमोऽ ३ न्योन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनत्रिणाम्प्रथमो द्रुह्यति स
आर्तिमाच्छति यत्तानूनत्र ९ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
भवति पञ्च कृत्वोऽव द्यति पञ्चधा हि ते तथ्समवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो
यज्ञमेवाव रुद्ध आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वै॥९॥

आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति
तनूनत्र इत्याह तनुवो हि ते ताः समवाद्यन्त शाक्रायेत्याह शक्त्यै हि ते ताः समवाद्यन्त
शक्मन्नोजिष्ठयेत्याहौजिष्ठ ९ हि ते तदात्मनः समवाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्ट ९
ह्येतदनाधृष्य देवानामोर्जः॥१०॥

इत्याह देवाना ९ ह्येतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहभिशस्तिपा
ह्येतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षा दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद्धृतं वै देवा वज्रं
कृत्वा सोममघ्नन्नन्तिकमिव खलु वा अस्यैतच्चरन्ति यत्तानूनत्रेण प्रचरन्त्य ९ शुर ९ शुस्ते
देव सोमा प्यायतामित्याह यत्॥११॥

एवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेना प्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय
प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्र च सोमं चा प्याययत्या प्यायय सखीन्थस्रन्या मेधयेत्याहृत्विजो
वा अस्य सखायस्तानेवा प्याययति स्वस्ति तै देव सोम सुत्यामशीय॥१२॥

इत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एतैस्माल्लोकाच्चवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो
हि सोम आप्यायित एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिन्नौके
प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा बिभ्यतोऽग्निम्प्राविशन्तस्मादाहुःग्निः सर्वा
देवता इति ते॥१३॥

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा एष प्र विंशति यो-
ऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीक्षया
पाति प्रजामवान्तरदीक्षया सन्तराम्मेखला ९ समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तप्रतो
भवति मदन्तीभिर्माजयते निरह्यग्निः शीतेन वारयति समिद्धे या तै अग्ने रुद्रिया तनूरित्याह
स्वयैवेनदेवतया व्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै॥१४॥

यो वा ओजं आहृ यदंशीयेति तै॑ऽग्न॒ एका॑दश च॥ [२]

तेषा॑मसुराणा॒न्ति॒स्रः पु॑रं आसन्नय॒स्मय्य॑व॒मा॒ऽथ रज॑ता॒ऽथ हरि॑णी ता दे॒वा
जेतु॑न्नाशं॒क्नुव॑न्ता उ॒पस॑दे॒वाजि॑गी॒षन्त॑स्मा॒दाहु॑र्यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ नोप॑सदा वै म॒हापु॑रं
जंय॑न्तीति॒ त इषु॑ꣳ सम॑स्कुर्वता॒ग्निम॑नीक॒ꣳ सोम॑ꣳ श॒त्यं विष्णु॑न्तेज॒नन्ते॑ऽब्रुव॑न्क
इ॒माम॑सिष्य॒तीति॑॥१५॥

रु॒द्र इत्य॑ब्रुव॒न्नु॒द्रो वै क्रू॑रः सो॑ऽस्य॒त्विति॑ सो॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णा अ॒हमे॑व
प॒शूना॑मधि॒पति॑रसा॒नीति॑ तस्मा॑द्रु॒द्रः प॒शूना॑मधि॒पति॑स्ताꣳ रु॒द्रोऽवा॑सृज॒त्स तिस्रः॑
पु॒रो भि॒त्त्वै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ऽसुरा॒न्प्राणु॑दत् यदु॒पस॑द उपस॒द्यन्ते॑ भ्रातृ॒व्यपरा॑णु॒त्यै
ना॒न्यामा॑हु॒तिम्पु॑रस्ता॒ञ्जु॒हया॑द्य॒दन्या॑माहु॒तिम्पु॑रस्ता॒ञ्जु॒हया॑त्॥१६॥

अ॒न्यन्मु॑खं॒ कुर्या॑त्श्रु॒वेणा॑घा॒रमा॑ घा॒रय॑ति य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै॒ परा॑ङ॒ति॒क्रम्य॑ जुहोति
परा॑च ए॒वैभ्यो॑ लो॒केभ्यो॑ यज॑मानो भ्रातृ॒व्यान्प्र॑ णु॒दते॑ पुन॑र॒त्याक्र॑म्यो॒पस॑द जुहोति
प्र॒णुद्यै॒वैभ्यो॑ लो॒केभ्यो॑ भ्रातृ॒व्याञ्जि॑त्वा भ्रातृ॒व्यलो॒कमभ्या॑रोहति दे॒वा वै याः प्रा॑तरु॒पस॑द
उ॒पासी॑दन्न॒हस्ता॑भिरसुरा॒न्प्राणु॑दन्त॒ याः सा॒यꣳ रात्रि॑र्यै ताभि॑र्य॒थाय॑म्प्रा॒तरु॒पस॑दः॥१७॥

उ॒पस॑द्यन्ते॒ऽहोरा॑त्राभ्यामे॒व तद्य॑जमानो भ्रातृ॒व्यान्प्र॑ णु॒दते॑ याः प्रा॒तर्या॑ज्याः स्यु॒स्ताः
सा॒य॒म्पु॒रोनु॑वाक्याः कुर्या॒दया॑तयाम॒त्वाय॑ तिस्र उ॒पस॑द उपै॒ति त्रयं॑ इ॒मे लो॒का इ॒माने॑व
लो॒कान्प्री॑णाति॒ षट्॒थ्सम्प॑द्यन्ते षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तूने॑व प्री॒णाति॑ द्वा॒दशा॑हीने सोम॒ उपै॒ति
द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः संव॑त्स॒रमे॑व प्री॒णाति॑ चतु॒र्विंश॑तिः स॒म्॥१८॥

प॒द्यन्ते॑ चतु॒र्विंश॑तिर॒र्धमा॑सा अ॒र्धमा॑साने॒व प्री॑णा॒त्यारा॑ग्रा॒मवा॑न्तरदी॒क्षामु॑पै॒याद्यः॑
का॒मय॑ता॒स्मिन्मे॑ लो॒केऽर्धु॑कꣳ स्या॒दित्ये॒कम॑ग्रे॒ऽथे द्वा॒वथ॑ त्री॒नथ॑ च॒तुर॑ ए॒षा वा
आ॒रा॑ग्रा॒वान्तर॑दी॒क्षास्मि॑न्ने॒वास॑मै लो॒केऽर्धु॑क॒म्भव॑ति प॒रोव॑रीयसी॒मवा॑न्तरदी॒क्षामु॑पै॒याद्यः॑
का॒मय॑ता॒मुष्मि॑न्मे लो॒केऽर्धु॑कꣳ स्या॒दिति॑ च॒तुरो॑ऽग्रे॒ऽथ त्री॒नथ॑ द्वा॒वथै॒कमे॑षा वै
प॒रोव॑रीयस्यवा॒न्तर॑दी॒क्षामु॑ष्मि॒न्नेवा॑स॒मै लो॒केऽर्धु॑क॒म्भव॑ति॥१९॥

अ॒सिष्य॑तीति॒ जु॒हया॑त्सा॒य॒म्प्रा॑तरु॒पस॑दश्चतु॒र्विंश॑तिः स॒ञ्चतुरो॑ऽग्रे॒ षोड॑श च॥ [३]

सु॒वर्णं॑ वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति॒ य उ॒पस॑द उप॒यन्ति॑ तेषां॒ य उ॒न्नय॑ते ही॒यत॑ ए॒व स
नो॒दने॑षीति॒ सू॒त्रीय॑मि॒व यो वै स्वा॑र्थेतां॒ य॒ताꣳ श्रान्तो॑ ही॒यत॑ उ॒त स नि॑ष्ठाय॒ सह॑

वंसति तस्मात्सुकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत दध्नोन्नयेतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनं वरुन्दे ॥ २० ॥

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णूं रूपं कृत्वा स पृथिवीम्प्राविशत्तं देवा हस्तात्स्यैरभ्यैच्छन्तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यंक्रामत्सोऽब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यंक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहतेति सोऽब्रवीदुर्गे वै हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः ॥ २१ ॥

सप्तानां गिरीणाम्परस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जंहि यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धव्यं सप्त गिरीन्भित्त्वा तमहत्सोऽब्रवीदुर्गाद्वा आहतावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यं वेदित्वमसुराणाम् ॥ २२ ॥

वा इयमग्र आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते देवा अब्रुवन्नस्वेव नोऽस्यामपीति कियंद्वो दास्याम् इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यं वेदित्वम् ॥ २३ ॥

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्नी भवति षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्नी दशदश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुद्ध उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्युद्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः ॥ २४ ॥

रुन्धे वाममोषो वेदित्वमसुराणां वेदित्वं भवन्ति पञ्चविंशतिश्च ॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिंशते यद्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वृत्सस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपेत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै ॥ २५ ॥

क्षुरपंवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यानुदत्ते प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव

भूय उपैति चतुरोऽग्रे स्तनान्ब्रतमुपेत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघ्नं नाम ब्रतं तपस्यं
सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्ववागू राजन्यस्य ब्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर
इव॥२६॥

राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्धा आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपमुष्ट्रैः पयो
ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पय आत्मन्युत्तेऽथो पयसा वै गर्भा
वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पयो ब्रतम्भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति
त्रिव्रतो वै मनुंरासीद्विव्रता असुरा एकव्रताः॥२७॥

देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोब्रतमासीत्पाकयज्ञस्य रूपमुष्ट्रैः प्रातश्च सायं
चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततस्ते पराभवन्मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्ते
ऽभवन्सुवर्गं लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे ब्रतम्भवति मध्यतो वा अन्नं
भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना॥२८॥

पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यदीक्षितो योनिर्दीक्षितविमितं यदीक्षितो
दीक्षितविमितात्प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायैष
वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदीक्षितः प्रवसेत्स एनमीश्वरोऽनुत्थाय हन्तोर्न
प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनं स्व एवायतने
शयेऽग्निर्मभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञर्मभ्यावृत्य शये॥२९॥

एतद्वै क्रूर इवैकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥ [५]

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं
जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि
विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तम्पन्था
वाधिस्पर्शयेत्कर्तुं वा यावन्नानसे यातुवै॥३०॥

न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनमाप्तोत्येव भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्य आप्तोत्येकोन्नते देवयजने
याजयेत्पशुकाममेकोन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा सदोहविधानि उन्नतं
स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते देवयजने याजयेत्सुवर्गकामत्र्युन्नताद्वै
देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च॥३१॥

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च गार्हपत्यं चैतद्वै च्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं यथ्सर्वतः समम्प्रात्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशून्॥३२॥

अव रुद्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निर्ऋत्यास्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यथ्सदृश्यै सत्या ऋक्षत्रिरऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्यावृत्कामं यम्पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरन्प्राचीनमाहवनीयात्प्रवृणुः स्यात्प्राचीनं गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं वि पाप्मना भ्रातृव्येणा वर्तते नैनम्पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्यं देवयजने याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥३३॥

यातवै हविर्धानंश्च पशून्पाप्मनाऽष्टादश च॥ [६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठते देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावृथ्यति त इदम्भविष्यन्तीति तामुपांमन्नयन्त साब्रवीद्वरं वृणौ सर्वान्मया कामान्व्यश्नवथ पूर्वां तु माऽग्नेराहृतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिम्पूर्वामग्नेर्व्याधारयन्ति वारैवृतः हंस्यै शम्यया परि मिमीते॥३४॥

मात्रैवास्यै साऽथो युक्तेनैव युक्तमव रुद्धे वित्तायनी मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत्तित्तायनी मेऽसीत्याह तित्कान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानावद्विदेरग्निर्भो नाम॥३५॥

अग्ने अङ्गिर इति त्रिहंरति य एवैषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव रुद्धे तूष्णीं चतुर्थं हंरत्यनिरुक्तमेवाव रुद्धे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठदुरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति ध्रुवा॥३६॥

असीति सः हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धा इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्वित्याह दिग्भ्य एवेनां प्रोक्षति देवाश्चेदुत्तरवेदिर्मुपाववर्तीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवान्भ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादप॥३७॥

अनुदत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रणुदत् इन्द्रो यतीन्शालावृकेभ्यः प्रायच्छत्तान्दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तदक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत्तेन शमयति यं द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥३८॥

मिमीते नाम ध्रुवाऽप शुचा त्रीणि च॥ [७]

सोत्तरवेदिर्ब्रवीत्सर्वान्मया कामान्व्यंशजवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान्भ्रातृव्यानभि भवेमेति तैऽजुहवुः सिं० हीरंसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान्भ्रातृव्यानभ्यंभवन्ते-ऽसुरान्भ्रातृव्यानभिभूयांकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिं० हीरंसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्त्वा॥३९॥

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिं० हीरंसि रायस्योषवनिः स्वाहेति ते पशून्विन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽ कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिं० हीरंस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमाम्प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमाम्प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त देवतां अशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिं० हीरस्या वह देवान्देवयते॥४०॥

यजमानाय स्वाहेति ते देवतां अशिष उपायन्पञ्च कृत्वो व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्देऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्ये भूतेभ्यस्त्वेति सुचमुद्रं ह्वाति य एव देवा भूतास्तेषान्तद्वाग्धेयन्तानेव तेन प्रीणाति पौतुद्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम्॥४१॥

लोकानां विधृत्या अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन्ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निर्बिभेदित्यं वाव स्य आर्तिमारिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववसत्ताम्पूतद्रौ यामोषधीषु तां सुगन्धितेजने याम्पशुषु ताम्पेत्वंस्यान्तरा शृङ्गे तं देवताः प्रेषमैच्छुन्तमन्वविन्दन्तमब्रुवन्॥४२॥

उप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति तस्माद्यद्रुहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषान्तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वं भ्रातरः प्रामेषतास्थानि शातया इति स यानि॥४३॥

अस्थान्यशातयत तत्पूतुद्रभवद्यन्मांसमुपमृतं तद्गुल्गुलु यदेतान्स्वम्भारान्स्वम्भरत्यग्निमेव

तत्सम्भरत्यग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्नेरह्येतत्पुरीषं यत्संभारा अथो खल्वाहुरेते वावेनं ते भ्रातरः परिं शेरे यत्पौतुद्रवाः परिधय इति॥४४॥

वित्वा देवयत् एषामब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

बद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैनै मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्यै एवैनै करोति सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धाने प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैनै प्र वर्तयति वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स यदुत्सर्ज्येद्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्ज्येत्सुवाग्देव दुर्याः आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै पत्नी॥४५॥

उपानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रमित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै वर्त्मना वा अन्वित्यं यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति वैष्णवीभ्यामृभ्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षांस्यप हन्ति यदध्वर्युरनग्रावाहुतिञ्जुह्यादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञः हन्युः॥४६॥

हिरण्यमुपास्यं जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षांसि घ्नन्ति प्राचीं प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनै लोकं गमयत्यत्र रमेथां वर्षमपृथिव्या इत्याह वर्षं ह्येतत्पृथिव्या यद्वैवयजनं शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं न्दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्याः॥४७॥

इत्याशीर्षदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवं रुद्धे दण्डो वा औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिनद्यत्तृतीयं छुदिर्हविर्धानं योरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्धौ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्युतं विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह वैष्णवः हि देवतया हविर्धानं यम्प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्मृत्येदमेहानाध्वर्युः प्र मीयेत् तस्मात्स विस्मृत्यः॥४८॥

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतं विष्णोः षड्विंशतिश्च॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यग्निमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै वज्रं इव वा एषा यदभिरभिरसि

नारिरसीत्याह शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाःसि जिघाःसन्ति परिलिखितुः
रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्यै॥४९॥

इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ
वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे त्वान्तरिक्षाय
त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनौल्लोकैभ्यः प्रोक्षति परस्ताद्वाचीं प्रोक्षति तस्मात्॥५०॥

परस्ताद्वाचींमनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति कूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोऽव
नयति शान्त्यै यवमतीरवं नयत्यूर्ग्वै यव ऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवोर्जः समर्धयति यजमानेन
सम्मितौदुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति पितृणां सदनमसीति
ब्रह्मिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यम्॥५१॥

ह्येतद्यन्त्रिखातं यद्वर्हरिनवस्तीर्य मिनूयात्पितृदेवत्यां निखाता स्याद्वर्हरिवस्तीर्य
मिनोत्यस्यामेवैनौमिनोत्यथौ स्वारुहमेवैनौङ्करोत्युदिवः स्तभानान्तरिक्षं पृणेत्याहेषाल्लोकानां
विधृत्यै द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीमिनोति
तेनैव॥५२॥

एनामिनोति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतद्धूतेन द्यावापृथिवी आ
पृणेत्यामित्यौदुम्बर्या जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववंस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं
तेजसाऽनक्त्येन्द्रमसीति छुदिरधि नि दधात्येन्द्रः हि देवतया सदो विश्वजनस्य छायेत्याह
विश्वजनस्य ह्येषा छाया यथ्सदो नवच्छदि॥५३॥

तेजस्कामस्य मिनूयात्रिवृता स्तोमेन सम्मितन्तेजस्त्रिवृतेजस्यैव भवत्येकादशछदीन्द्रियकाम
त्रिष्टुर्गिन्द्रियं त्रिष्टुर्गिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो
भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सद
ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीमिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात्॥५४॥

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दक्षिणानि छदीर्षि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि
दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरो-
ऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह
यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहेन्द्रः हि देवतया सदो यमप्रथमं ग्रन्थिं

ग्रंथीयाद्यत्तं न विस्र॑स्येदमेहेनाध्व॑र्युः प्र मी॑येत् तस्मा॑त्स विस्र॑स्यः॥५॥

अप॑हत्यै तस्मा॑त्पितृदेव॑त्यन्तेनैव नव॑च्छदि तस्मा॑त्सदः पञ्च॑दश च॥ [१०]

शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य यद्ध॑वि॒र्धनं॑ प्रा॒णा उ॑पर॒वा ह॑वि॒र्धनं॑ खायन्ते तस्मा॑च्छी॒र्षन्प्रा॒णा अध॑स्ता॒त्खाय॑न्ते तस्मा॑दध॒स्ताच्छी॒र्ष्णः प्रा॒णा र॑क्षो॒हणो॑ वल॒गुह॑नो॒ वैष्ण॑वान्ख॒नामी॑त्याह वैष्ण॒वा हि दे॒वत॑योपर॒वा असु॑रा॒ वै निर्य॑न्तो॒ देवाना॑ प्रा॒णेषु॑ वल॒गान्त्र्य॑ख॒नन्तान्बा॑हुमा॒त्रेऽन्व॑विन्दन्तस्मा॑द्बाहुमा॒त्राः खा॑यन्त इ॒दम॑हं तं वल॒गमु॑द्व॒पामि॥५६॥

यं नः॑ स॒मानो॑ यमस॒मानो॑ निच॒खाने॑त्याह॒ द्वौ वा॒व पु॑रु॒षौ यश्चै॒व संमा॑नो यश्चास॒मानो॑ यमे॒वास्मै॑ तौ वल॒गं नि॒खन॑न्तस्तमे॒वोद्व॑पति सं तृ॒णत्ति॑ तस्मा॑त्सन्तृ॒ण्णा अन्त॑रतः प्रा॒णा न स॑म्भि॒नत्ति॑ तस्मा॑दस॒म्भिन्नाः॑ प्रा॒णा अ॒पोऽव॑ नयति तस्मा॑दा॒र्द्रा अन्त॑रतः प्रा॒णा यव॑मती॒रव॑ नयति॥५७॥

ऊ॒र्ग्वै यवः॑ प्रा॒णा उ॑पर॒वाः प्रा॒णेष्वे॒वोर्जं॑ दधाति ब॒र्हिर॑व॒ स्तृणा॑ति तस्मा॑ल्लो॒मशा॑ अन्त॑रतः प्रा॒णा आ॒ज्येन॑ व्याघा॒रय॑ति तेजो॑ वा आ॒ज्यं प्रा॒णा उ॑पर॒वाः प्रा॒णेष्वे॒व तेजो॑ दधाति ह॒नू वा ए॒ते य॑ज्ञस्य यद॑धिष॒वणे॑ न सं तृ॒णत्त्यस॑तृ॒णो हि ह॒नू अथो॑ खलु॒ दीर्घ॑सोमे स॒न्तृद्ये॑ धृ॒त्यै शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य यद्ध॑वि॒र्धनम॑॥५८॥

प्रा॒णा उ॑पर॒वा ह॒नू अधि॑ष॒वणे जि॒ह्वा च॑र्म ग्रा॒वाणो॑ दन्ता॒ मुख॑माह॒वनी॑यो नासि॑कोत्तर॒वेदि॑रु॒दर॑ स॒दो य॒दा खलु॑ वै जि॒ह्वाया॑ द॒ध्वधि॑ खा॒दत्य॑थ॒ मुखं॑ गच्छति य॒दा मुखं॑ गच्छ॒त्यथो॑दरं गच्छति तस्मा॑द्वि॒र्धने॑ च॒र्मत्र॑धि ग्रा॒वभिर॑भि॒पुत्या॑ह॒वनी॑ये हु॒त्वा प्र॑त्यञ्चः प॒रेत्य॑ स॒दसि॑ भक्ष॒यन्ति॑ यो वै वि॒राजो॑ यज्ञ॒मुखे॑ दोहं वेदं दुह॑ ए॒वैना॑मि॒यं वै वि॒राद्व॑स्यै त्वक्क्र॑मो॒धोऽधि॑ष॒वणे॑ स्तना॑ उप॒रवा॑ ग्रा॒वाणो॑ व॒थ्सा ऋ॒त्विजो॑ दुह॒न्ति सोमः॑ पयो॒ य ए॒वं वेदं॑ दुह॑ ए॒वैना॑म॥५९॥

व॒पामि॑ यव॑मती॒रव॑ नयति ह॒विर्धान॑मे॒व त्रयो॑वि॒ंशति॑श्च॥ [११]

चा॒त्वाला॑त्सुव॒र्गाय॑ यद्वैस॒र्जनानि॑ वैष्ण॒व्यर्चा॑ पृथि॒व्यै सा॒ध्या इ॒षे त्वे॒त्यग्नि॑ना पर्य॒ग्नि प॒शोः प॒शुमा॑लभ्य मे॒दसा॑ सु॒चावे॑का॒दश॥ [१२] चा॒त्वाला॑द्दे॒वानु॑पैति॒ मुञ्च॑ति प्र॒ह्विय॑मा॒णाय॑ पर्य॒ग्नि प॒शुमा॑लभ्य चतु॑ष्पादो द्वि॒षष्टिः॥६२॥ चा॒त्वाला॑त्प॒शुषु॑ दधाति॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञस्य सयोनित्वाय देवा वै यज्ञं पराजयन्त तमाग्रीध्रात्पुनरपाजयन्नेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्रीध्रं यदाग्रीध्राद्धिष्ण्यान विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं तत एवैनम्पुनस्तनुते पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानः सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते॥१॥

आहाग्रीदग्नीन् वि हरं बरुहिः स्तृणाहि पुरोडाशाः अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे सर्वने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनद्धिष्ण्या वा अमुष्मिँल्लोके सोममरक्षन्तेभ्योऽधि सोममाहरन्तमन्वावायन्तं पर्यविशन् य एवं वेदं विन्दते॥२॥

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तां देवा अब्रुवन्देद्वे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्ण्यास्तस्माद्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये नेदिष्टम्पर्यविशन्ते सोमपीथं प्राप्नुवन्नाहवनीयं आग्रीध्रीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु जुह्वत्यतिहाय वषट्करोति वि हि॥३॥

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताऽस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यङ्गासीनो धिष्ण्यान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान् प्रुदते तस्मात्परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः॥४॥

जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्ण्या यदध्वर्युः प्रत्यङ्धिष्ण्यानतिसर्पेत्प्राणान्ध्रं कंरपेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणोऽवाङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यङ्गोतारमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरुपं गायेद्वाग्वीर्यो वा अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायैदुद्गात्रे॥५॥

वाचः सम्प्र यच्छेदुपदासुकास्य वाख्याद्ब्रह्मवादिनो वदन्ति नासः स्थिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यङ्गस्सदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं देवा

यामं वायामं वानुं ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्ध्रं कर्षति न्यन्ये धिष्णिषा उप्यन्ते नान्ये यान्निवपति तेन तान्त्रीणाति यान्न निवपति यदनुदिशति तेन तान्॥६॥

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्रात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥ [१]

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं लोकं यतो रक्षास्यजिघासन्ते सोमं राज्ञा रक्षास्यपहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायत्रक्षंसामनुपलाभायात्तः सोमो भवत्यर्थ॥७॥

वैसर्जनानि जुहोति रक्षंसामपहत्यै त्वं सोम तनूकृद्भ्य इत्याह तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षास्युरु यन्तासि वरूथमित्याहोरु णंस्कृधीति वावैतदाह जुषाणो असुराज्यस्य वेत्वित्याहासुमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति रक्षंसामनुपलाभाया सोमं ददते॥८॥

आ ग्राव्ण आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमेति नयंवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्र उप वासयति वि ह्येनं तैर्गृह्णते यथ्सहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वया॥९॥

एवैनं देवतया प्र पादयत्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितुः सोम इत्याह सवितुप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सम्प्र यच्छत्येतत्त्वं सोम देवो देवानुपांगा इत्याह देवो ह्येष सन्॥१०॥

देवानुपैतीदमहम्मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ३ ह्येष सन्मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहमं लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि॥११॥

पितृणामिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽग्रे व्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद यद्वसीयान्ध्वे वशं भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्रावाणो वै सोमस्य राज्ञो मलिमुसेना य एवं विद्वान्ग्राव्यं आग्रीध्र उपवासयति नैनम्मलिमुसेना विन्दति॥१२॥

अथ ददते स्वया सन्धस्वधाकारो हि विन्दति॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवेन देवतयाच्छैत्यत्यन्यानां नान्यानुपांगमित्याहाति हान्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्ता परैरविदम्परोऽवरैरित्याहार्वाग्येन परैर्विन्दति परोवरैस्तं त्वा जुषे॥१३॥

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वान्क्तित्याह तेजसैवेनमनक्तोषधे त्रायस्वेनः स्वधिते मेनः हिःसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै स्वधितेवृक्षस्य बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्या हरेत्सतेजसम्॥१४॥

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपोत्पद्यते बिभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षममध्येन मा हिःसीरित्याहैभ्य एवेनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्याव्रश्चेन जुहोति तस्मादाव्रश्चेनादृक्षाणाम्भूयांस उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयः रुहेमेत्याहाशिपमेवैतामा शास्तेऽनक्षसङ्गम्॥१५॥

वृश्चेददक्षसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुं स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपूर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्ध्यादिति बहुपूर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै॥१६॥

वनस्पतीनामपशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्येष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः समे भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं वृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारिं तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञ उपैनुत्तरो यज्ञः॥१७॥

नमति षडरिं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारिंभिमपशुकामस्य

सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्नेवाव रुद्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन
सम्मितं तेजस्त्रिवृत्तेजस्यैव भवत्येकादशारलिमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
त्रिष्टुगिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशारलिभ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै
सप्तदशारलिं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशत्यरलिं
प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री तेजो
गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन सम्मितः॥१८॥

जुषे सतेजसमनक्षसङ्गं बहुशाखं वृश्चेदेष वै यज्ञ उपैन्मुत्तरो यज्ञ आस्या
एकान्नविंशतिश्च॥ [३]

पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति पराञ्चं प्रोक्षति
पराडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोव नयति शान्त्यै
यवमतीरव नयत्यूर्गवै यवो यजमानेन यूपः सम्मितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं
दधाति॥१९॥

पितृणां सदनमसीति ब्रह्मिणं स्तृणाति पितृदेवत्य १३ ह्येतद्यन्निखातं
यद्वह्मिणं वस्तीर्य मिनोयात्पितृदेवत्यो निखातः स्याद्वह्मिणं वस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनंमिनोति
यूपशकुलमवास्यति सतेजसमेवैनंमिनोति देवस्त्वा सविता मध्वान्क्वित्याह
तेजसैवैनंमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति चपालं प्रति॥२०॥

मुञ्चति तस्माच्छीरषत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति तेजो वा आज्यं
यजमानेनाग्निष्ठाश्रिः सम्मिता यदग्निष्ठामश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसान्तद्यान्तमनक्तद्यान्तमेव
यजमानं तेजसानक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधात्युद्विबद्धं स्तभानान्तरिक्षं
पूणेत्याहेषां लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा॥२१॥

कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयैत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां
तस्याश्रिमाहवनीयादित्यं वेत्थं वार्ति नावयेत्तेजसैवैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं
कामयैत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमिति॥२२॥

अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सम्मिन्यात्तेजसैवैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं

त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतत्परि व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः सम्मि तो
यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति नाभिदघ्न एवास्मा ऊर्ज दधाति
तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतो जैनम्॥२३॥

व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वावोहेदूर्जैवेन व्यर्धयति यदि कामयेत
वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः
स्यादित्यूर्ध्वा मुदहेद्वृष्टिमेवोद्यच्छति पितृणां निखातम्मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया
ओषधीनां रशना विश्वेषाम्॥२४॥

देवानामूर्ध्वं रशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालं साध्यानामतिरिक्तं स वा
एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपमिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति यज्ञेन वै देवाः
सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं
लोकमायन्तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन्तद्यूपस्य यूपत्वम्॥२५॥

यद्यूपमिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रजायते-
ऽप्रज्ञातं हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान्
यज्ञो नास्पृशत्तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत्तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निमथित्वा
प्रहरत्यतिरिक्तमेतत्॥२६॥

यूपस्य यदूर्ध्वं चषालात्तेषां तद्वाग्धेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सऽस्थिते
सोमे प्र सुचोहरन् यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरं
सुचान्निष्करणमपश्यन्स्वरुं यूपस्य सऽस्थिते सोमे प्र प्रस्तरं हरति जुहोति
स्वरुमयज्ञवेशसाय॥२७॥

दधाति प्रत्यृचा समर्धयेयमित्यूर्जेन विश्वेषां यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥[४]

साध्या वै देवा अस्मिन्नौक आसन्नान्यत्किञ्चन मिषतंऽग्निमेवाग्नये मेधायालभन्त न
ह्यन्यदालम्ब्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निमथित्वा प्रहरति प्रजानां
प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निमन्यैर्बुद्राद्य यजमानम्॥२८॥

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत्पशुरिति
यत्पशुमालभ्याग्निमन्यति हव्यायेवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्युस्तन्नेवालब्धं

नेवानालब्धमग्नेर्जनित्रमसीत्याहाग्नेरह्येतज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ॥२९॥

ह्येतावृषयस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्याह वृषणं ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनम्प्र जनयत्यग्नेयं मथ्यमानायानु ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्थति जातायानु ब्रूहि॥३०॥

प्रहियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवेनं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निर्माथित्वा प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायेवास्मा अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यमिरेयेणैवेनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥३१॥

यजमानमाह वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥ [५]

इषे त्वेति बर्हिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजत उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्देवीर्विशः प्रागुरित्याह देवीरह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज इत्याहर्त्विजो वै वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीति॥३२॥

आह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुद्धे हव्या ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान्देवं त्वष्टर्वसुं रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनानां रूपकद्रूपमेव पशुषु दधाति रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति॥३३॥

रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेना रभ इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवेनमृतेना रभतेऽक्षण्या परि हरति वध्यः हि प्रत्यश्च प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै धरषा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अञ्चः॥३४॥

त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाज्यो ह्येष ओषधीभ्यः सम्भवति यत्पशुरपाम्पेरुरसीत्याहेष ह्यपाम्पाता यो मेधायारभ्यते स्वात्तं चिथ्सदेवः हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह स्वदयत्येवैनमुपरिष्टात्प्रोक्षत्युपरिष्टादेवैनम्मध्यं करोति पाययत्यन्तरत् एवैनम्मध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनम्मध्यं करोति॥३५॥

वसूनि॑ति प्रस॒व इत्य॒र्द्धोऽन्तर॑त ए॒वैन॒न्दश॑ च॥ [६]

अ॒ग्निना॑ वै हो॒त्रा दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्न॒ग्रये॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॒ह भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै
सप्त॑द॒श सा॒मिधे॑नीर॒न्वाह॑ सप्त॒दशः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑ सप्त॒दशान्वा॑ह द्वा॒दश॑ मा॒साः
पञ्च॑र्त॒वः स सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्सर॑ं प्र॒जा अनु॑ प्र जायन्ते प्र॒जाना॑ प्र॒जन॑नाय दे॒वा वै
सा॒मिधे॑नीर॒नूच्य॑ य॒ज्ञं ना॒न्वप॑श्यन्त्स प्र॒जाप॑तिस्तू॒ष्णीमा॑धार॒म्॥३६॥

आ॒धा॒रय॑त्ततो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञम॑न्व॒पश्य॑न् यत्तू॒ष्णीमा॑धा॒रमा॑धा॒रय॑ति य॒ज्ञस्या॑नु॒ख्यात्या॑
असु॑रेषु वै य॒ज्ञ आ॑सीत्तं दे॒वास्तू॒ष्णी॑होमे॒नावृ॑ञ्जत यत्तू॒ष्णीमा॑धा॒रमा॑धा॒रय॑ति भ्रातृ॑व्यस्यै॒व
तद्य॑ज्ञं वृ॒द्धे परि॑धीन्त्स॒म्माष्टि॑ पु॒नात्ये॑वे॒नात्रि॑स्त्रिः स॒म्माष्टि॑ त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञोऽथो॑ रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै
द्वा॒दश॑ स॒म्पद्य॑न्ते द्वा॒दश॑॥३७॥

मा॒साः सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्सर॑मे॒व प्री॑णा॒त्यथो॑ सं॒वत्सर॑मे॒वास्मा॑ उ॒पं द॑धाति सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्य॑ स॒मंष्ट्रै॒ शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदा॑धा॒रोऽग्निः॑ सर्वा॑ दे॒वता॑ यदा॑धा॒रमा॑धा॒रय॑ति
शी॒र॒प॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॑ य॒जमानः॑ सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒वं रु॒द्धे शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदा॑धा॒र
आ॒त्मा प॑शु॒राधा॑र॒माधा॑र्य॒ पशु॑ः स॒मन॑त्तद्या॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑॥३८॥

शि॒रः प्र॑ति॒ दधा॑ति सं ते॑ प्रा॒णो वा॒युना॑ गच्छ॒तामि॒त्याह॑ वा॒युदे॒वत्यो॑ वै प्रा॒णो वा॒यावे॒वास्य॑
प्रा॒णं जु॑होति सं य॒जत्रै॑र॒ङ्गानि॑ सं य॒ज्ञप॑तिरा॒शिपे॒त्याह॑ य॒ज्ञप॑तिमे॒वास्या॑शिषं ग॒मय॑ति
वि॒श्वरू॑पो वै त्वा॒ष्ट्र उ॒परि॑ष्ठात्प॒शुम॑भ्य॒वमी॑त्तस्मा॒दुपरि॑ष्ठात्प॒शोर्ना॑वं द्यन्ति॒ यदु॒परि॑ष्ठात्प॒शुः
स॒मन॑क्ति॒ मेध्य॑मे॒व॥३९॥

ए॒नं क॑रोत्यृ॒त्विजो॑ वृ॒णीते॑ छ॒न्दा॑स्यै॒व वृ॑णीते स॒प्त वृ॑णीते स॒प्त ग्रा॒म्याः प॑शवः
स॒प्ता॒र॒ण्याः स॒प्त छ॒न्दा॑स्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धा॑ ए॒काद॑श प्र॒याजान्॑ य॒जति॑ द॒श वै प॑शोः प्रा॒णा
आ॒त्मैका॑द॒शो या॒वाने॒व प॑शुस्त॒म्प्र य॑जति व॒षामे॒कः परि॑ शय॒ आ॒त्मैवा॒त्मानं॑ परि॑ शये
व॒ज्रो वै स्व॑धि॒तिर्व॒ज्रो यू॑पश॒कलो घृ॑तं ख॒लु वै दे॒वा व॒ज्रं कृ॑त्वा सोमं॒मघ्न॑न्मृ॒तेना॒क्तौ प॑शं
त्रा॒येथा॑मि॒त्याह॑ व॒ज्रैणै॒वैनं॑ व॒शं कृ॑त्वा ल॒भते॑॥४०॥

आ॒धा॒रम॑पद्यन्ते द्वा॒दशा॑त्म॒न्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ मे॒ध्यमे॒व ख॒लु वा अ॒ष्टाद॑श च॥ [७]

पर्य॑ग्नि करोति सर्व॒हुत॑मे॒वैनं॑ करोत्य॒स्कन्दा॑यास्क॒न्त्रं॑ हि तद्य॒द्धृत॑स्य॒ स्कन्द॑ति त्रिः
पर्य॑ग्नि करोति त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञोऽथो॑ रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्त्य॒न्वा॒रभ्यः॑ प॒शू (३)

नान्वाग्भ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यादथो खल्वाहः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत्॥४१॥

पशुरिति यन्वान्वाग्भेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभेत तन्नेवान्वाग्भ्यं नेवानन्वाग्भ्यमुप प्रेष्यं होतरहुव्या देवेभ्य इत्याहेषितं हि कर्म क्रियते रेवंतीर्यजपति प्रियथा विंशतेत्याह यथायजुरेवेतदग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्यै पृथिव्याः संपृचः पाहीति बर्हिः॥४२॥

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रं हि तद्यद्वरहिषि स्कन्दत्यथो बर्हिषदमेवेन करोति पराडा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः सज्जप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोनात्रस्काय गच्छति श्रियम्प्र पशूनाप्रोति य एवं वेद पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य वै रश्मयः॥४३॥

आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह शिषमेवेतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह यथायजुरेवेतत्॥४४॥

लोकाय नीयते यद्वरही रश्मयः सप्तत्रिंशच्च॥ [८]

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक्त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवास्य शुचं शमयति सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक्लं विंशति शमहोभ्यामिति नि नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्योषधे त्रायस्वेन स्वधिते मेन हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः॥४५॥

शान्त्यै पार्श्वत आच्छति मध्यतो हि मनुष्या आच्छन्ति तिरश्चीनमा च्छात्यनृचीनं हि मनुष्या आच्छन्ति व्यावृत्त्यै रक्षसाम्भागोऽसीति स्थविमतो बर्हिरक्तापास्यत्यस्त्रैव रक्षांसि निरवदयत इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव॥४६॥

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति वपामुत्खिंदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्धाद्रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्धादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनान्त्यच्छिन्नः॥४७॥

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत
शान्त्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः पशुम्मृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी
पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षंसामपंहत्या अथो देवता
एव हव्येन॥४८॥

अन्वेति नान्तममङ्गारमिति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्वेवता अति मन्येत वायो
वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका अव पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां
यद्वपाग्रमोषधीनाम्बरहिरग्रेणैवाग्रं समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति
स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह॥४९॥

यज्ञस्य समिधौ प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यमात्मा वपा
पृषदाज्यमभिघार्य वपामभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मरुतं
गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्रहरति तेनैवने प्र हरति
विपूची प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ॥५०॥

स्वधितिश्चैवाच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याह पद्वत्वारिंशच्च॥ [९]

पशुमालभ्य पुरोडाशं निर्वपति समैधमेवैनमा लभते वपयां प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ग्वै
पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य
त्रिः पृच्छति शृतं हवीः (३) शमितरिति त्रिपेत्या हि देवा योऽशृतं शृतमाहु स
एनंसा प्राणापानौ वा एतौ पशूनाम्॥५१॥

यत्पृषदाज्यम्पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि समेति यत्पृषदाज्येन
हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति पशूना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ते-
ऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधम्प्राक्षारयन्त्स प्रक्षो-
ऽभवत्तत्प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत्प्रक्षशाखोत्तरबर्हिर्भवति समैधस्यैव॥५२॥

पशोरव द्यति पशुं वै ह्रियमाणं रक्षास्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाहवनीयं च
हरति रक्षंसामपंहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपं क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु
ब्रूहीत्याहु मन एवास्याव रुद्ध एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो
यावानेव पशुस्तस्याव॥५३॥

द्यति हृदयस्याग्रेऽवं द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वाया वदति यज्जिह्वाया वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्य पशोरवत्तन्भवति मध्यतो गुदस्यावं द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति॥५४॥

उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येण र्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवावं दयते तदवदानानामवदानत्वन्देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन्त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति॥५॥

सोऽब्रवीद्वरं वृषै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत दोः पूर्वार्धस्य गुदममध्यतः श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यक्षण्यावं द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै॥५६॥

एतौ पशूनां समेधस्यैव तस्यावोत्तमस्यावं द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च। [१०]

मेदसा स्रुचौ प्रोर्णोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति यूपन्नवधाय प्रोर्णोति रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमम्प्र यौति मध्यं वा एतत्पशूनां यत्पार्श्वं रसं एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमम्प्रयौति मध्यत एव पशूनां रसं दधाति घ्नन्ति॥५७॥

वा एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति देवं त्वष्टर्भूरिं ते स संमेत्वित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यत्सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलक्ष्माण एतर्हि भवन्ति देवत्रा यन्तम्॥५८॥

अवंसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्त्वित्याहानुमतमेवैनम्मात्रा पित्रा सुवर्ग लोकं गमयत्यर्ध्वं वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं एव रसेनानुत्तद्यथो दिग्भ्य एवोर्जं रसमव रुद्धे प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु॥५९॥

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवृत्तः समवृद्धति तस्मान्नानारूपाः पशवो यूष्णोप सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव पशुषु दधातीदामुप ह्वयते पशवो वा इडां पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते॥६०॥

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयैतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनम्पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयैत पशुमान्थस्यादिति मेदस्वत्तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुद्धे पशुमानेव भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् स आज्यम्॥६१॥

पुरस्तादसृजत पशुम्मध्यतः पृषदाज्यम्पश्चात्तस्मादाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते पशूनां मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा एतत्पशुं यत्संज्ञपर्यन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु दधाति॥६२॥

घ्नन्ति यन्तङ्कलं चतुरुप ह्वयत आज्यं यत्पृषदाज्येन षट्॥—————[११]

यज्ञेन ता उपयङ्गिर्देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ब्रह्मवादिनः सत्वे देवस्य ग्रावाणं प्राण उपांश्चग्रा देवा वा उपांशौ वाग्वै मित्रं यज्ञस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश॥[१२]यज्ञेन लोके पशुमान्थस्यात्सवनम्माध्यन्दिनं वाग्वा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपश्चात्शत॥51॥ यज्ञेन गौरभि निर्वर्तते॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयङ्गिरेवासृजत् यदुपयज उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते जघनार्धादव द्यति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते स्थविमृतोऽव द्यति स्थविमृतो हि प्रजाः प्रजायन्तेऽसम्भिन्दन्नव द्यति प्राणानामसम्भेदाय न पर्यावर्तयति यत्पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहकः स्यात्समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतः॥१॥

एव तदधात्यन्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षं
ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते देवः सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितुप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र
जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहोरात्राभ्यामेवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः
प्रजायन्ते मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा॥२॥

इत्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि
देवतया प्रजा यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति छन्दांसि गच्छ
स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दांसि पशून्नेवाव रुद्धे द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा
एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति नमः॥३॥

दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्यं एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नि यच्छत्यग्निं वैश्वानरं
गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिं स्थापयति प्राणानां वा एषोऽव द्यति
योऽवद्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते पशोर्वा
आलब्धस्य हृदयः शुगच्छति सा हृदयशूलम्॥४॥

अभि समेति यत्पृथिव्याः हृदयशूलमुद्वासयेत्पृथिवीः शुचार्पयेद्यदप्स्वपः
शुचार्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च संधावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै यं द्विष्यात्तं
ध्यायेच्छुचैवेनमर्पयति॥५॥

रेतो मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा नमो हृदयशूलन्द्वात्रिंशच्च॥ [१]

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन्वसंतु नु न
इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वम् तस्मिन्प्रातर्न समशक्नुवन्तदप्सु प्रावेशयन्ता
वसतीवरीरभवन्वसतीवरीर्गृह्णाति यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोप वसति
यस्यागृहीता अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात्॥६॥

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्यां वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा
ब्राह्मणो बहूयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयाथ्स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति
पशवो वै वसतीवरीः पशून्नेवारभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयात्रिर्मागुंका
अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून्गृह्णातीन्द्रः॥७॥

वृत्रमहन्सो ऽपो ऽभ्यग्निं यत तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्तदत्यमुच्यत ता

वहन्तीरभवन्वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदैवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथस्थावराणां गृहीयात्॥८॥

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वे दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृशे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपंतश्च संधौ गृह्णात्यहोरात्रयोरैवासमै वर्णं गृह्णाति हविष्मंतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्मा९ अस्तु॥९॥

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवेनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयुर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशून्नेवाव रुद्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदस्मिन्नौके पशुमान्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन्॥१०॥

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरैवेन लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिं हरति रक्षसामपंहत्या इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्र उपं वासयत्येतद्वे यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उपं वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनु यज्ञः रक्षास्येव चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परिं शरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥११॥

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्त्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनः सर्वाभ्य उपावहरति पुरा वाचः॥१२॥

प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामवं रुद्धेऽपोऽग्नेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दास्यन्वाह पशवो वै छन्दासि पशून्नेवाव रुद्धे गायत्रिया तेजस्कामस्य परिं दध्यात्रिष्टुभैन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभां

प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्ता यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवम्॥१३॥

म इत्याह सवितुप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽर्च्येत्यप इष्य होतरित्याहेषितः हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवैना अर्च्येति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति॥१४॥

कार्ष्णिंसीत्याह शर्मलमेवासामपं प्लावयति समुद्रस्य बोक्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना आपो न क्षीयन्ते योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सः स्पर्श्य वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनिर्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यध्वर्योऽवैरपा (३) इत्याहोतेमन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाह यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधौ नि माँष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन् पद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्तै॥१५॥

वाचो हवमभिघृतानां गृह्णात्युत पञ्चविंशतिश्च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम् पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै पशवो वै सोमो व्यान उपाः शुसर्वनो यदुपाः शुसर्वनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधातीन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम आह्रियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते॥१६॥

पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे पञ्च कृत्वस्तूष्णीन्दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुद्धे श्वात्राः स्थ वृत्रतुर इत्याहेष वा अपाः सोमपीथो य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छति यत्तै सोम दिवि ज्योतिरित्याहेभ्य एवैनम्॥१७॥

लोकेभ्यः सम्भरति सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत्स दिशोऽनु प्राविशत्प्रागपागुदंगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनः सम्भरत्यथो दिश एवास्मा अव रुद्धेऽम्ब नि प्वरेत्याह कामुका एनः स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्तै सोमादाभ्य नाम जागृवीति॥१८॥

आहेष वै सोमस्य सोमपीथो य एवं वेद न सौम्यामार्तिमाच्छति घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुषन्त्यः शूनपं गृह्णाति त्रायत एवैनं प्राणा वा अः शवः पशवः सोमोऽः शून्युरपरि

सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति द्वौद्वौवपि सृजति तस्माद्द्वौद्वौ प्राणाः॥१९॥

यजुषा मिमीत एनं जागृवीति चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [४]

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांश्वग्रा ग्रहां गृह्यन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यरूपो हं
स्माहोपवेशिः प्रातःसवन एवाहं यज्ञं सङ्स्थापयामि तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीत्यष्टौ
कृत्वोऽग्रेऽभि पुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रमप्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेनाप्रोत्येकादश
कृत्वौ द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्याध्यंदिनम्॥२०॥

सवनंम्याध्यंदिनमेव सवनं तेनाप्रोति द्वादश कृत्वस्तृतीयन्द्वादशाक्षरा
जगती जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेनाप्रोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य
सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दयास्कन्त्रं हि तद्यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री
वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यनतिवादुक एनम्रातृव्यो भवति य एवं वेद
तस्मादष्टावष्टौ॥२१॥

कृत्वोऽभिपुत्य ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहां गृह्यन्ते किम्पवित्र उपांशुरिति
वाक्पवित्र इति ब्रूयात् वाचस्पतये पवस्व वाजिन्नित्याह वाचैवेनम्पवयति वृष्णो
अंशुभ्यामित्याह वृष्णो ह्येतावंशू यौ सोमस्य गभस्तिपूत इत्याह गभस्तिना ह्येनम्पवयति
देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः॥२२॥

सं देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां ह्येष भागस्तेभ्य एनं
गृह्णाति स्वां कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मां
इदं स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु
प्राणान्दधाति मनस्त्वा॥२३॥

अद्वित्याह मन एवाश्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा त्वा
सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य
इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि
कामयेत वरपुकः पर्जन्यः॥२४॥

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावरपुकः
स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जुह्यथ त्वा होष्यामीति

ब्रूयादाहुतिमेवैनम्प्रेप्सन् हन्ति यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति
यद्यभिचरैदमुष्य॥२५॥

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्त्रो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति षड्विंशं शुभिः
पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनम्पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः
पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः पशूनां हस्तादाना इति यत्रिरुपांशुं
हस्तेन विगृह्णाति तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः॥२६॥

मार्धन्दिनमृष्टावृष्टेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा उपांशौ यज्ञं
संस्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा
बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो
गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्तेऽन्तस्ते॥२७॥

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहेभिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यान्तर्धत्ते ते
देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैऽब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति सजोषां
देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान्॥२८॥

अन्वाभजन्सजोषां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे य चावरे
तानुभयानन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन्मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतो-
ऽसीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु नृच्छेत्प्रमार्युकः
स्यात्पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते॥२९॥

प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपांश्वन्तर्यामौ व्यान उपांशुसर्वानौ यं
कामयेत प्रमार्युकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ विच्छिन्नन्ति
ताजक्रम्रीयते यं कामयेत सर्वमारुरिर्यादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ
सं तनोति सर्वमारुरेति॥३०॥

त उभयान्गृह्यते चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [६]

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा
अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति

तस्मादेन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्त्सोऽपूयत् तं देवा नोपाधृष्णुवन्ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदय॥३१॥

इति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूरयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्त्साऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वम्मद्देवत्या एव वः सोमाः॥३२॥

सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि यानि मृन्मयाणि साक्षात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स वराववृणीत॥३३॥

स्वदय सोमाः सहाष्टाविंशतिश्च॥ [७]

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीन्नाहं सर्वस्य वा अहम्मित्रमस्मीति तमब्रुवन् हनामेवेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै पयंसैव मे सोमं श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः॥३४॥

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणाति पशुमिरेव तन्मित्रं संमर्धयति पशुभिर्यजमानम्पुरा खलु वावैवम्मित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयांशुभा सोमं राजानं हनामेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं च॥३५॥

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्राजा राजानमंशुभां घ्नन्ति वैश्येन वैश्यं शूद्रेण शूद्रं वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वांसयतमिति तावब्रूतां वरं वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादेन्द्रवायवः पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ

यदुपाश्वन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिन्ततो वा इदं व्योच्छ्रद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टौ॥३६॥

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत् ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै स्थ इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावंब्रूतां वरं वृणावहै ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्ततो वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतो वा इमौ मनुष्यचरौ॥३७॥

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयमब्राह्मणे तृतीयन्तस्मादुदपात्रम्॥३८॥

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्यं भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतम्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपहृत्येत॥३९॥

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्यान्भक्षयित्वेडामुप हूयते प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप हूयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवम्भक्षयति तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वंदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः॥४०॥

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनु यज्ञश्च रक्षाश्चैव चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याश्च सादयति वाच्यैव वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परि शरे यज्ञस्य सन्तत्यै॥४१॥

मनुष्यचरावुदपात्रमुपहृयेत द्विदेवत्याः षट्त्वारिंशच्च॥ [९]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्नब्रह्मण्वन्तो-
ऽसुरास्ते ऽन्योन्यं नाशंकुवन्नभिर्भवितुन्ते देवाः शण्डामर्कावुपांमन्नयन्त तावंब्रूतां वरं वृणावहै
ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततौ देवा अभवन्परासुरा
यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा॥४२॥

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामर्को सहामुनेति
ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं नुदते स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन
इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि करिंक्रदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य
प्राञ्चौ निः॥४३॥

क्रामतस्तस्मात्प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्चौ यन्तौ
पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्यं
जुहुतस्तस्माद्भितो नासिकां चक्षुषी तस्मात्त्रासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो
रक्षसामपहत्यै देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्यै पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्रा॥४४॥

अनुदन्त याः प्रतीचीर्यै पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्परांचीः
प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च
सुवीराः प्रजाः प्रज्जनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशौचिपा॥४५॥

सुप्रजाः प्रजाः प्रज्जनयन्परीहि मन्थी मन्थिशौचिषेत्याहेता वै सुवीरा
या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदात्र्यस्य प्रजा जायते नाद्या
प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्तत्परापतत्तद्विकङ्कतम्प्राविंशत्तद्विकङ्कते नारमत तद्यवम्प्राविंशत् तद्यवैरमत
तद्यवस्य॥४६॥

यवत्वं यद्विकङ्कतम्मन्थिपात्रम्भवति सक्तुभिः श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सम्भरति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं सदो नाश्रुत इत्यार्तपात्रं हीति
ब्रूयाद्यदंशुवीतान्थौऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छुत्तस्मात्त्राश्रुते॥४७॥

आत्मना परा निष्प्र शुक्रशौचिपा यवस्य सप्तत्रिंशच्च॥ [१०]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन् तदसुरा अकुर्वन् ते देवा आग्रयणाग्रान् ग्रहानपश्यन्तानगृह्णन्
ततो वै तेऽग्रं पर्यायन् यस्यैवं विदुषं आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां
पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो गृहीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताग्रः समानानां पर्येति ये देवा
दिव्येकादश स्थेत्याह॥४८॥

एतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनः सर्वभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना
ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तूष्णीं ग्रहानगृह्णन् साऽमन्यत वागन्तर्यन्ति वै मेति
साग्रयणम्प्रत्यागच्छुत्तदाग्रयणस्याग्रयणत्वम्॥४९॥

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तूष्णीम्पूर्वे ग्रहा गृह्यन्ते यथां थसारीयति म आख
इयति नाप राथस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युराग्रयणं गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचं वि
सृजते त्रिर्हिं करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा
हिकरोति प्रजापतिरेव॥५०॥

तत्प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्वृथ्सं जातं गौरभि जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य
यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञः सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेत एव
तद्वधात्यधस्तादुप गृह्णाति प्र जंनयत्येव तद्वहवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्री कर्निष्ठा
छन्दसाः सती सर्वाणि सवनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वृथ्सो यदाग्रयणस्तमेव
तदभिनिवर्तः सर्वाणि सवनानि वहति तस्माद्वृथ्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते॥५१॥

आहाग्रयणत्वं प्रजापतिरेवेति विःशतिश्च॥ [११]

इन्द्रो वृत्राययुर्वै यज्ञेनं सुवर्गायेन्द्रो मरुद्विरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपाःशुपात्रेणेन्द्रो
वृत्रमहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादशः॥[१२] इन्द्रो वृत्राय पुनर्रक्तुनाह मिथुनम्पशवो नेष्टः
पत्नीमुपाःश्वन्तर्यामयोर्द्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छुत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यम्प्रायच्छुत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छुत्सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति॥१॥

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तस्मै तृतीयमुदयच्छुत्तं विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छुत्तं निर्मायम्भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो गृह्यत इन्द्रियमेव॥२॥

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्ध इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छुत्तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्याह यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिनिर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याह पुनःपुनः॥३॥

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं हुतं सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं यन्तम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं यज्ञयशसेनापयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नवं नयेत्॥४॥

आत्मानमेव यज्ञयशसेनापयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनापयेयमित्यन्तरा संदोहविर्धाने तिष्ठन्नवं नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनापयति यदि कामयेत सदस्यानं यज्ञयशसेनापयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव यज्ञयशसेनापयति॥५॥

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्नयेन्नयन्निःशब्धः॥ [१]

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धव उक्तमो ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तमम्मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इत्याह मूर्धानमेवैनं समानानां करोति वैश्वानरमृताय जातमग्निमित्याह वैश्वानरं हि देवतयारुभयतवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्टाच्चार्धिनोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्तेऽर्धी ध्रुवस्तस्मात्॥६॥

अर्ध्वार्द्धाणोऽन्येषां प्राणानामुपोऽन्ये ग्रहाः साद्यन्तेऽनुपोसे ध्रुवस्तस्मादस्थान्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति मासेनान्या असुरा वा उत्तरतः पृथिवीमर्याचिकीरुपन्तां देवा ध्रुवेणादृहन्तद्ध्रुवस्य ध्रुवत्वं यद्ध्रुव उत्तरतः साद्यते धृत्या आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्ध्रुव आत्मा होता यद्धोतृचमसे ध्रुवमवनयत्यात्मन्नेव यज्ञस्य॥७॥

आयुर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः पुरस्ताद्वायुपो भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुपो भुङ्क्ते उत्तरार्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुपो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामवं नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवायुर्दधाति॥८॥

ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकान्नचत्वारिंशच्च॥ [२]

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन्तमृषय ऋतुग्रहैरेवानु प्राजानून्यदंतुग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरस्य प्रज्ञात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ तस्माद्द्वौद्वावृतू उभयतोमुखमृतुपात्रम्भवति कः॥९॥

हि तद्वेद यतं ऋतूनाम्मुखमृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आहु षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून्प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतुनाह द्विपद एव प्रीणात्यृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आहुर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं ऋतूनुपं जीवन्ति द्विः॥१०॥

पुनर्ऋतुनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुपं जीवन्त्यृतुना प्रेष्येति षट्त्वं आहुर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतुनाहाक्रमणमेव तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ नान्योन्यमनु प्र पद्येत् यदन्योऽन्यमनु प्रपद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोहुकाः स्युः॥११॥

प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादित्यः षण्मासो दक्षिणेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतोऽसि सः सप्तोऽस्यः हस्पत्याय त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो मास इत्याहुस्तमेव तत्प्रीणाति॥१२॥

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥ [३]

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यदंतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभूतौ वा एतौ देवानां यदैन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नौ गृह्यत ओज एवावं रुद्धे वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो

वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्यः॥१३॥

सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्मुदेति तस्मात्सर्व एव मन्यते माम्प्रत्युदंगादिति वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति॥१४॥

तस्मादसावादित्यस्त्रिंशच्च॥ [४]

इन्द्रो मरुद्भिः साविद्येन माध्यदिने सवने वृत्रमहन्त्यन्माध्यदिने सवने मरुत्वतीयां गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते तस्य वृत्रं जघ्नुषं ऋतवोऽमुह्यन्थस ऋतुपात्रेण मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै स ऋतून्प्राजानाद्यदंतुपात्रेण मरुत्वतीयां गृह्यन्तं ऋतूनाम्प्रज्ञात्यै वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन॥१५॥

यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेनायुधं वा एतद्यजमानः सः स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रं हत्वा परां परावर्तमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृह्णीत॥१६॥

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनात्मस्पर्णा वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनेन्द्रो वृत्रमहन्तं देवा अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य महेन्द्रत्वः स एतन्महेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रं हत्वान्यासुं देवतास्वधि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरतेऽन्यासुं प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रः शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति॥१७॥

प्रथमेनागृहीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥ [५]

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्तस्या उच्छेषणमददुस्तत्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सामन्यतोच्छेषणान्म इमेऽजत यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वर्सीयांसो जनिष्यन्त इति साग्रे प्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य एव॥१८॥

तृतीयमपचद्भोगाय म इदं श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे योऽतो जायाता

अस्माक॑ꣳ स एकोऽसृ॑द्योऽस्य प्र॒जायामृ॑ध्याता अस्माक॑म्भोगाय भवादिति॑ ततो॒ विव॑स्वानादित्योऽजायत॑ तस्य॒ वा इयं प्र॒जा यन्मनु॑ष्यास्तास्वेकं एवर्द्धो यो यजते॑ स देवाना॑म्भोगाय भवति देवा वै य॒ज्ञात्॥१९॥

रुद्रमन्तरा॑यन्त्स आ॒दित्यान्वा॑क्रमत॒ ते द्वि॑देव॒त्यान्प्रा॑पद्यन्त॒ तान्न प्रति॑ प्रायच्छन्तस्मा॒दपि॑ वध्यम्प्रपन्नं न प्रति॒ प्र यच्छ॑न्ति तस्मा॑द्विदेव॒त्येभ्य॑ आदित्यो निर्गृ॑ह्यते यदुच्छे॑षणा॒दजा॑यन्त॒ तस्मा॑दुच्छे॑षणाद्गृह्यते तिसृ॑भिर्ऋ॒ग्भिर्गृ॑ह्णाति मा॒ता पि॒ता पु॒त्रस्तदे॒व तन्मि॑थुनमुल्बं॒ गर्भो॑ ज॒रायु॑ तदेव तत्॥२०॥

मि॒थुनम्प॑शवो॒ वा ए॒ते यदा॑दित्य ऊ॒र्गधिं॑ द॒ध्ना म॑ध्यतः श्री॒णात्यूर्ज॑मेव प॒शूना॑ममध्यतो॒ दधा॑ति श्र॒तात॑ङ्कोन मेध्य॒त्वाय॑ तस्मा॑दामा प॒क्वं दु॑हे प॒शवो॒ वा ए॒ते यदा॑दित्यः प॒रिश्रि॑त्यं गृह्णाति प्रति॒रुध्यै॒वास्मै॑ प॒शून्गृ॑ह्णाति प॒शवो॒ वा ए॒ते यदा॑दित्य ए॒ष रु॒द्रो यद॑ग्निः प॒रिश्रि॑त्यं गृह्णाति रु॒द्रादे॒व प॒शून्त॑र्दधाति॥२१॥

ए॒ष वै वि॒व॑स्वानादित्यो यदु॒पाꣳशु॑सर्वनः स ए॒तमे॒व सोम॑पीथं परि॒ शय॑ आ तृतीय॑सर्वनाद्विव॑स्व आदित्यै॒ष तै॑ सोमपी॒थ इत्या॑ह वि॒व॑स्वन्तमे॒वादित्य॑ꣳ सोम॑पीथेन॒ सम॑र्धयति॒ या दि॒व्या वृ॑ष्टिस्तया॑ त्वा श्री॒णामी॑ति वृष्टि॑कामस्य श्री॒णीया॑द्वृष्टि॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे यदि॑ ता॒जक॑प्रस्कन्दे॒द्वर्ष॑कः प॒र्जन्यः॑ स्याद्यदि॑ चि॒रमव॑र्षुको न सा॒दय॑त्यसन्ना॒द्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते नानु॒ वष॑ट्करोति॒ यद॑नुवषट्कुर्याद्बु॒द्रं प्र॒जा अ॒न्वव॑सृजे॒त्र हु॒त्वान्वी॑क्षेत् यद॒न्वीक्षे॑त् चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्या॒त्तस्मान्ना॒न्वीक्ष्यः॑॥२२॥

ए॒व य॒ज्ञाङ्गरा॑यु॒ तदे॒व तद॑न्तर्दधाति॒ न स॒प्तवि॑ंशतिश्च॥ [६]

अन्तर्या॑मपात्रेण॑ सावि॒त्रमा॑ग्रय॒णाद्गृ॑ह्णाति प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒ष यदा॑ग्रय॒णः प्र॒जाना॑ प्र॒जन॑नाय॒ न सा॑दयत्यसन्ना॒द्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते नानु॒ वष॑ट्करोति॒ यद॑नुवषट्कुर्याद्बु॒द्रं प्र॒जा अ॒न्वव॑सृजे॒देष॑ वै गा॒यत्रो॑ दे॒वानां॑ यत्सं॒वितै॑ष गा॒यत्रि॑यै लो॒के गृ॑ह्यते॒ यदा॑ग्रय॒णो यद॑न्तर्यामपात्रेण॑ सावि॒त्रमा॑ग्रय॒णाद्गृ॑ह्णाति स्वादे॒वैनं॑ योने॒र्निर्गृ॑ह्णाति वि॒श्वे॑॥२३॥

दे॒वास्तृ॑तीय॒ꣳ स॒र्वनं॑ नोदयच्छन्ते सं॒वितार॑म्प्रातःस॒र्वनभा॑गꣳ सन्तं॑ तृतीयसर्वनम॒भि पर्य॑णयन्ततो॒ वै ते तृ॑तीय॒ꣳ स॒र्वन॑मुदयच्छन्त्यत्तृतीयसर्वने॒ सा॒वि॒त्रो गृ॑ह्यते॒ तृती॑यस्य॒

सर्वन्स्योद्यत्स्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यत्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र॥२४॥

जन्यति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तद्धधाति सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम् इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवेन२ सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः॥२५॥

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्नवि३शतिश्च॥ [७]

प्राणो वा एष यदुपा३शुर्यदुपा३शुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येतै प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपा३शुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपा३शुपात्रेण पत्नीवतम३ग्रयणाद्गृह्णाति प्रजानां प्रजननाय तस्मात्प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतइतः पत्नीः सुवर्गम्॥२६॥

लोकमजिगा३सन्ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त एतम्पत्नीवतमपश्यन्तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकम्प्राजानन् यत्पत्नीवतो गृह्येतै सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं कृत्वाघ्नन्तं निरिन्द्रियम्भूतमगृह्णन्तस्मात्त्रियो निरिन्द्रिया अदायादिरपि पापात्पु३स उपस्तितरम्॥२७॥

वृद्धन्ति यद्धृतेन पत्नीवत३ श्रीणाति वज्रेणैवं वशं कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसीत्याहेयं वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्द्रो इत्याह रेतो वा इन्द्र रेत एव तद्धधातीन्द्रियाव इति॥२८॥

आह प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यग्ना(३) इत्याहग्निर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्टा सोमम्पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनामिमिथुनाना३ रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टारमजिगा३सन्त्स पत्नीः प्रापद्यत तं न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि॥२९॥

वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्प्राणीवते त्वष्ट्रेऽपि गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुधं प्रजा अन्ववसृजेद्यन्तानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयेदुपा५श्वनु वषट्करोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भक्षयत्यग्नीत्रेष्टुंरुपस्थमा सीद॥३०॥

नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा पत्नियामुद्रात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानां प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नग्नकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते॥३१॥

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥—————[८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौब्धस्य द्रोणकलशोऽभवत्तस्मात्सोमः समस्रवत्स्य हारियोजनोऽभवत्तं व्यचिकित्सञ्जुहवानी(३) मा हौषा(३) मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्याम५ हौष्यामि यत्र होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमधियत होतु५ सोऽग्निर्ब्रवीत्र मय्याम५ हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात्॥३२॥

त५ शृतम्भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजन५ श्रीणाति शृतत्वाय शृतमेवैनम्भूतं जुहोति बह्विभिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिन्नौके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा इन्द्रस्य पृश्रयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्विभिः श्रीणीयादृक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं यदप्रहृत्य परिधीञ्जुहयादन्तराधानाभ्याम्॥३३॥

घासम्प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासम्प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतरहध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहयाद्यथा विमुक्तम्पुनर्युनक्ति तादृगेव तच्छीरषत्रधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स सम्भवद्विक्रम्य जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ पशवो वै हारियोजनीर्यथ्संभिन्द्यादल्पाः॥३४॥

एनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्यत्र संभिन्द्याद्वहव एनम्पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति बहव एवैनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवारं रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रतिं स्थापयन्ति॥३५॥

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥ [९]

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपा९श्वन्तर्यामावजावयः शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गावं आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिरृग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनाम्भूयिष्ठा यत्रिरुपा९शु९ हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ त्रीनजा जनयत्यथावयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत्कलशाद्गृहीयाद्यथा पिता॥३६॥

पुत्रं क्षित उपावति तादृगेव तद्यत्कलशं उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपावति तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्गर्हो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन एवाधि यज्ञं निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणः स्थात्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात्॥३७॥

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावम्भूथमवं यन्ति परा स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्मात्त्रिज्यं जातां परास्यन्त्युत्पुमा९स९ हरन्ति यत्पुरोरुचमाह यथा वस्यंस आहरति तादृगेव तद्यद्गर्हं गृह्णाति यथा वस्यंस आहृत्य प्राह तादृगेव तद्यत्सादयति यथा वस्यंस उपनिधायापक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्वा तद्दृढम्पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै॥३८॥

यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यदष्टादश च॥ [१०]

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पराडिव ह्यंसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनःपुनरिव ह्ययं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः॥३९॥

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमपं यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणां निदानं वेदं निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्थं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपा९शु श९सति तत्॥४०॥

उपा९श्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेदं निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणाम्मिथुनं वेदं प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिर्न्ये

ग्रहां गृह्यन्ते वायुवैरन्य एतद्वै ग्रहाणाम्मिथुनं य एवं वेद प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायत
इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबन्धस विष्वङ्॥४१॥

व्याच्छ्वत्स आत्मन्नारमणं नाविन्दत्स एताननुसवनम्पुरोडाशानपश्यत्तान्निर्वपत्तैर्वै स
आत्मन्नारमणमकुरुत् तस्मादनुसवनम्पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनम्पुरोडाशानाम्प्राश्नीयादात्
कुरुते नैनं सोमोऽति पवते ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ
किं यज्ञस्य पाङ्कत्वमिति धानाः करम्भः परिवापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्तिराप्यते
तद्यज्ञस्य पाङ्कत्वम्॥४२॥

भवन्ति यानि पुनः शंसति तद्विष्वङ्किञ्चतुर्दश च॥ [११]

सुवर्गाय यद्वाक्षिणानि समिष्टयजूंष्यवभृथयजूंषि स्फ्येन प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः
पत्न्या घ्नति देवा वा इन्द्रियं देवा वा अदाभ्ये देवा वै प्रबाहुंक्प्रजापतिर्देवेभ्यः स
रिरिचानष्णोडशधैकादश॥ [१२] सुवर्गाय यजति प्रजाः सौम्येन गृहीयात्प्रत्यञ्चं गृहीयात्प्रजां
पशून्निचत्वारिंशत्॥४३॥ सुवर्गाय वज्रस्य रूपं समृद्धौ॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वाक्षिणानि द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवा क्रमते सदोऽयैति सुवर्गमेवैनं लोकं
गमयति सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति नयंवत्यर्चाग्नीध्रे
जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यम्॥१॥

हुत्वोर्द्रुह्वाति सुवर्गमेवैनं लोकङ्गमयति रूपेण वो रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासां
रूपमभ्यैति यद्विरण्येन तुथो वो विश्ववेदा वि भञ्जत्वित्याह तुथो हं स्म वै विश्ववेदा
देवानां दक्षिणा वि भञ्जति तेनैवेना वि भञ्जत्येतत्तं अग्ने राधः॥२॥

ऐति सोमंच्युतमित्याह सोमंच्युतं ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह
शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा इत्याह सत्यं वा ऋतं सत्येनैवेना ऋतेन

वि भजति यज्ञस्य पृथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पृथा यन्ति यदक्षिणा ब्राह्मणमुद्य राध्यासम्॥३॥

ऋषिमारपेयमित्याह वै ब्राह्मण ऋषिरारपेयो यः शुश्रुवान्तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वायास्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्र दातारमा विशतेत्याह वयमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति॥४॥

वावेतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवर्तुन्प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति॥५॥

हिरण्यं राधो राध्यासमुमुत्र मधुमतीरा विशतेत्यष्टात्रिंशच्च॥ [१]

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः सम्मितो यावानेव यज्ञस्तम्प्रीणाति षड्गमियाणि जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजूंषि॥६॥

त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छेत्याह यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्येष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागम्प्रच्छ यथ्सृञ्जयान्वहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे॥७॥

यज्ञम्प्रत्यतिष्ठिपा(३)यज्ञपता(३)विति स होवाच यज्ञपताविति सत्याद्वै सृञ्जयाः परा बभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति यजमानस्यापराभावाय॥८॥

यजूंषि यज्ञ एकचत्वारिंशच्च॥ [२]

अवभृथयजूंषि जुहोति यदेवार्वाचीनुमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरवं यजतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते वर्त्मना वा अन्वित्यं यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति साम्नां प्रस्तोतान्ववैति सामं वै रक्षोहा रक्षसामपहत्यै त्रिनिधनमुपैति त्रयं

इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाःसि॥१॥

अपं हन्ति पुरुषःपुरुषो निधनमुपैति पुरुषःपुरुषो हि रक्षस्वी रक्षसामपहत्या उरुः
हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतं ते राजन्भिपजः सहस्रमित्याह भेषजमेवासमै
करोत्यभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभि तिष्ठति ब्रह्मिभि जुहोत्याहुतीनां
प्रतिष्ठित्या अथो अग्निवत्येव जुहोत्यपबर्हिषः प्रयाजान्॥१०॥

यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्याज्यभागौ यजति यज्ञस्यैव
चक्षुषी नान्तरेति वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनम्मुञ्चत्यग्नीवरुणौ यजति साक्षादेवैनं
वरुणपाशान्मुञ्चत्यपबर्हिषावनूयाजौ यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति
चतुरः प्रयाजान् यजति द्वावनूयाजौ षट्थसम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवः॥११॥

ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते समुद्रे ते
हृदयमपस्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताप इत्याहाद्विरेवैनमोषधीभिः
सम्यञ्च दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत्पशवो वै॥१२॥

सोमो यद्विन्दूनाम्भक्षयैत्पशुमान्स्याद्वरुणस्त्वेनं गृहीयाद्यन्न भक्षयैदपशुः स्यान्नेनं वरुणो
गृहीयादपस्पृश्यमेव पशुमान्भवति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह
वरुणपाशादेव निर्मुच्यतेऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्तरहित्या एधौऽस्येधिषीमहीत्याह
समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवात्मन्यन्ते॥१३॥

रक्षाःसि प्रयाजानृतवो वै नमस्यन्तो द्वादश च॥ [३]

स्पष्टेन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण वि मिमीते यूपम्मिनोति त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य
भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयाद्देवलोकमभि जयेद्यद्वहिर्वेदि मनुष्यलोकं
वेद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयोर्लोकयोरभिजित्या उपरसमितामिनुयात्पितृलोककामस्य
रश्नसमितामिनुष्यलोककामस्य चषालसमितामिन्द्रियकामस्य सर्वाऽन्धसमान्प्रतिष्ठाकामस्य
ये त्रयो मध्यमास्तान्धसमान्पशुकामस्येतान् वै॥१४॥

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषज्जेदितरान्प्रजयैवैनम्पशुभिर्व्यतिषजति
यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्धं वर्षिष्ठमथ हसीयाऽसमेषा
वै गर्तमिद्यस्यैवम्मिनोति ताजकप्र मीयते दक्षिणार्धं वर्षिष्ठमिनुयात्सुवर्गकामस्याथ

हसीयाः समाक्रमणमेव तथ्येतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥१५॥

यदेकस्मिन् यूपे द्वे रश्ने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यत्रैकाः रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पतीं विन्दते यं कामयेत् स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषज्येवास्य जायते यं कामयेत् पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वैष्टयेत्पुमानेवास्य॥१६॥

जायतेऽसुरा वै देवान्दक्षिणत उपानयन्तां देवा उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यदक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यत्र निर्दिशेदार्तिमाच्छेद्यजमानोऽसौ तं पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव॥१७॥

द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्तं पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यान्प्रजापतिः प्रजा असृजत् सोऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत् स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै सोऽन्नाद्यमवारुन्द यदश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्दे॥१८॥

य एकादशः स्तन एवास्यै स दुह एवेनां तेन वज्रो वा एषा सम्मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात्प्रत्यश्च यज्ञः सम्मर्दितोर्यत्पात्नीवतम्मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तंभ्यै सयत्वाय॥१९॥

वै समष्टौ पुमानेवास्य यमेव रुन्धे त्रिंशच्च॥ [४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतामैकादशिनीमपश्यत्तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते प्रैवाग्नेयेन वापयति मिथुनः सारस्वत्या करोति रेतः॥२०॥

सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बारहस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणावरुन्दे विशम्मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवायं सावित्रो निर्वरुणत्वायं वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने दधाति॥२१॥

पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमालभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धते
तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विद्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु
बध्नाति यदि कामयैत योऽवंगतः सोऽपं रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽवं गच्छत्वित्यैन्द्रस्य
लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रम्॥२२॥

य एवावंगतः सोऽपं रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽवं गच्छति यदि कामयैत प्रजा
मुह्येयुरिति पशून्यतिषजेत्प्रजा एव मोहयति यदभिवाहृतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा
वरुणो गृह्णीयाद्वक्षिणत उदंश्चमा लभतेऽपवाहृतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहाय॥२३॥

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रं सप्तत्रिंशच्च॥ [५]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत्तां पर्यग्निकृतामुदंसृजत्तया मनुराध्नोद्यत्पर्यग्निकृतम्पालीवतमुत्सृज
यामेव मनुर्ऋद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति
यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पालीवतं सऽस्थापयति यज्ञस्य
प्रतिष्ठित्यै यज्ञमप्रतिष्ठित्यै यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वृषया॥२४॥

भवत्यनिष्टं वृशयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य
यामस्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पत्नीष्वपि
सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति॥२५॥

वृषया षट्त्रिंशच्च॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति
तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्याद्वक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै
पितृणां दिग्बवायामेव दिशि पितृन्निरवदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो
यदेव साम्नश्छम्बद्बुर्वन्ति तस्यैव स शान्तिरव॥२६॥

ईक्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितान्सुः
स्यादभिदिदि कृत्वावैक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः
स्यात्सोऽवैक्षेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम्। राजा सोमैर्न तद्वयमस्मासु
धारयामसीति मन एवात्मन्दाधार॥२७॥

न गतमना भवत्यप वै तृतीयसवने यज्ञः कामतीजानादनीजानमभ्याग्रावेणव्यर्चा

घृतस्यं यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारोपांशु यंजति
मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं कं तर्हि
यज्ञः कं यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव॥२८॥

यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नार्तिमार्च्छति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा
प्रभिन्दन्त्येवमृन्त्सामे यज्ञम्प्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय
मृत्यमन्ववांस्यति शान्त्यै यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छन्दंसामेष
रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्ययातयामत्वायाथो
छन्दःस्वेव रसं दधाति॥२९॥

अवं दाधार मित्रेणैव प्रीणाति षट्॥ [७]

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं १ व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत् तदतिग्राह्या
अभवन्तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते तेजं आग्नेयेनैन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं सौर्येणोपस्तम्भं वा एतद्यज्ञस्य
यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्च यज्ञं पृष्ठानि सः शृणीयुर्यदुक्थ्यै॥३०॥

गृहीयात्प्रत्यञ्च यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिश्वस प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या
अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य
सतनुत्वाय देवता वै सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृत्तमगच्छन्ते देवाः॥३१॥

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णताग्नेयमग्निरेन्द्रमिन्द्रः सौर्यं सूर्यस्ततो वै तै-
ऽन्याभिर्देवताभिर्यावृत्तमगच्छन् यस्यैवं विदुषं एते ग्रहा गृह्यन्त व्यावृत्तमेव पाप्मना
भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका ज्योतिष्मन्तः समावद्वीर्याः कार्या इत्याहुराग्नेयेनास्मिन्नैके
ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिन्नैके॥३२॥

ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति समावद्वीर्यानेनान्कुरुत एतान् वै
ग्रहान्ब्रम्बाविश्ववयसाववित्तम् ताभ्यामिमे लोकाः पराश्चश्वावाञ्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुषं एते
ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराश्चश्वावाञ्चश्च भान्ति॥३३॥

उक्थ्यै देवा अमुष्मिन्नैक एकात्रचत्वारिंशच्च॥ [८]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वानि समस्थापयन्ततो देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असुरानदाभ्येनादभ्रवन्तददाभ्यस्यादाभ्यत्वं य एवं वेद दभ्रोत्येव भ्रातृव्यं नैनम्भ्रातृव्यो दभ्रोति॥३४॥

एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुत्तया अतिं पाप्मानम्भ्रातृव्यमुच्यते य एवं वेद घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति सोमं हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णाति जीवन्तमेवेन सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यददाभ्ये सऽस्थापयन्त्यः शूनपि सृजति यज्ञस्य सन्तत्यै॥३५॥

दभ्रोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकान्नविंशतिश्च॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णन्त स एतं प्रजापतिरः शुमपश्यत्तमगृह्णीत तेन वै स और्ध्वस्यैवं विदुषोऽः शुर्गृह्यत ऋध्रोत्येव सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनार्धोन्मनसा गृह्णाति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु॥३६॥

एव प्रति तिष्ठति यो वा अः शोरायतनं वेदायतनवान्भवति वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्यायतनम्मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरः शुं गृह्णन्नार्थयेदुभाभ्यां नर्ध्वेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदर्थयेदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धिरहिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥३७॥

दिक्ष्वनिति विंशतिश्च॥ [१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत् स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मानमभि समक्खिदत् तथ्षोडश्यभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडशः स्तोत्रं षोडशः शस्त्रं तेन षोडशी तथ्षोडशिनः षोडशित्वं यथ्षोडशी गृह्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन्येते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः॥३८॥

न प्राभ्वत्त एत॑ षोडशिनमपश्यन्तमगृह्णात् ततो॑ वै तेभ्यः॑ सुवर्गो॑ लोकः॑
प्राभ्वद्यथोडशी॑ गृह्यते॑ सुवर्गस्य॑ लोकस्याभिजित्या॑ इन्द्रो॑ वै देवानामानुजावर॑ आसीत्स
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा॑ एत॑ षोडशिनम्प्रायच्छुत्तमगृह्णीत् ततो॑ वै सोऽग्रं॑ देवतानां॑ पर्येद्यस्यैव॑
विदुषः॑ षोडशी॑ गृह्यते॑॥३९॥

अग्रमेव॑ संमानानां॑ पर्येति॑ प्रातःसवने॑ गृह्णाति॑ वज्रो॑ वै षोडशी॑ वज्रः॑ प्रातःसवनं॑
स्वादेवेन॑ योनेर्निगृह्णाति॑ सवनेसवनेऽभि॑ गृह्णाति॑ सवनात्सवनादेवेनम्प्र॑ जनयति॑ तृतीयसवने॑
पशुकामस्य॑ गृह्णीयाद्वज्रो॑ वै षोडशी॑ पशवंस्तृतीयसवनं॑ वज्रंनेवास्मै॑ तृतीयसवनात्पशूनं॑
रुद्धे॑ नोक्थ्ये॑ गृह्णीयात्प्रजा॑ वै पशवं॑ उक्थानि॑ यदुक्थ्ये॑॥४०॥

गृह्णीयात्प्रजां॑ पशूनस्य॑ निर्दहेदतिरात्रे॑ पशुकामस्य॑ गृह्णीयाद्वज्रो॑ वै षोडशी॑ वज्रंनेवास्मै॑
पशूनंवरुध्य॑ रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे॑ राजन्त्यस्य॑ गृह्णीयाद्यावृत्कामो॑ हि राजन्त्यो॑
यजते॑ साह॑ एवास्मै॑ वज्रं॑ गृह्णाति॑ स एनं॑ वज्रो॑ भूत्या॑ इन्द्रे॑ निर्वा॑ दहत्येकविंशः॑
स्तोत्रम्भवति॑ प्रतिष्ठित्यै॑ हरिवच्छस्यत्॑ इन्द्रस्य॑ प्रियं॑ धाम॑॥४१॥

उपाप्नोति॑ कनीयासि॑ वै देवेषु॑ छन्दास्यासञ्ज्यायास्यसुरेषु॑ ते देवाः॑ कनीयासा॑
छन्दसा॑ ज्यायश्छन्दोऽभि॑ व्यंशसन्ततो॑ वै तेऽसुराणां॑ लोकमवृञ्जत॑ यत्कनीयासा॑ छन्दसा॑
ज्यायश्छन्दोऽभि॑ विशसन्ति॑ भ्रातृव्यस्यैव॑ तल्लोकं॑ वृङ्क्ते॑ षडक्षराण्यति॑ रेचयन्ति॑ षड्वा॑ ऋतवं॑
ऋतूनेव॑ प्रीणाति॑ चत्वारि॑ पूर्वाण्यव॑ कल्पयन्ति॑॥४२॥

चतुष्पद॑ एव॑ पशूनं॑ रुद्धे॑ द्वे॑ उत्तरे॑ द्विपदं॑ एवाव॑ रुद्धेऽनुष्टुभमभि॑ सम्पादयन्ति॑
वाग्वा॑ अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां॑ वागुत्तमा॑ समयविषिते॑ सूर्ये॑ षोडशिनः॑ स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्वै॑
लोक॑ इन्द्रो॑ वृत्रमहन्त्साक्षादेव॑ वज्रम्भ्रातृव्याय॑ प्र॑ हरत्यरुणपिशङ्गोऽश्वो॑ दक्षिणेतद्वै॑ वज्रस्य॑
रूप॑ समृद्धौ॑॥४३॥

लोको॑ विदुषः॑ षोडशी॑ गृह्यते॑ यदुक्थ्ये॑ धाम॑ कल्पयन्ति॑ सप्तचत्वारिंशच्च॑॥[११]